

Η μετάβαση στον Κοινοβουλευτισμό. Από το πείραμα Μαρκεζίνη στις εκλογές του 1974

Χριστόφορος Βερναρδάκης και Γιάννης Μαυρής

Δημοσιεύθηκε στην τριμηνιαία επιθεώρηση ΘΕΣΕΙΣ με τίτλο: "Οι ταξικοί αγώνες στη μεταπολίτευση" (Τεύχος 14, Ιανουάριος - Μάρτιος 1986, σελ.45-71)

Πρόλογος: η ανάλυση των ταξικών αγώνων στη μεταπολίτευση

Μια συζήτηση σήμερα για την Αριστερά που αφήνει εκτός τη διερεύνηση και τον απολογισμό της μεταπολιτευτικής περιόδου της ταξικής πάλης, δεν μπορεί να θεωρηθεί σοβαρή. Η μελέτη της μεταπολίτευσης είναι στην ημερήσια διάταξη για προφανείς λόγους: Οι ανακατατάξεις και αντιθέσεις της σημερινής πολιτικής σκηνής δεν είναι επιφανειακές και συγκυριακές. Είναι η αναγγελία ενός νέου μετασχηματισμού των μεταπολιτευτικών πολιτικών δυνάμεων, όπως τις γνωρίσαμε στην τελευταία δεκαετία. Ενώ η ταξική πάλη οξύνεται, οι σχέσεις εκπροσώπησης των κομμάτων τίθενται σε δοκιμασία. Είναι μια μεταβατική περίοδος όπου κυοφορούνται νέες μορφές των πολιτικών δυνάμεων. Για να εντοπίσουμε λοιπόν το σημερινό επίκεντρο των πολιτικών αντιθέσεων, αλλά και για να διακρίνουμε τα προβλήματα που θέτει η σημερινή ρευστή μεταβατική περίοδος, πρέπει να στραφούμε «προς τα πίσω». Να αναλύσουμε την ιστορική διαμόρφωση των σχέσεων της παραδοσιακής Αριστεράς με τις λαϊκές μάζες, και να εξηγήσουμε την ουσιαστική της αποκοπή και καθήλωση για μια δεκαετία. Αποκοπή που σήμερα η ίδια η Αριστερά αναγκάζεται από τα γεγονότα, έστω και με τη βία, να αναγνωρίσει. Τη συσπείρωση αντίθετα των λαϊκών μαζών στο ΠΑΣΟΚ, που πήρε το χαρακτήρα της «ταξικής πόλωσης», τους λόγους και τους όρους κάτω από τους οποίους διαμορφώθηκε.

Αυτές οι εμπεδωμένες σχέσεις εκπροσώπησης ανάμεσα στο ΠΑΣΟΚ και στις λαϊκές μάζες δεν προέκυψαν εκ του μηδενός. Είναι το ιστορικό προϊόν της μεταπολιτευτικής συγκυρίας, ιδιαίτερα στην περίοδο '74-'77. Η διαμόρφωση και παγίωση τους σήμανε το ξεπέραςμα της κρίσης εκπροσώπησης που εμφανίζεται στη μεταπολίτευση, αποτέλεσμα της προδικτατορικής κρίσης, της διάλυσης των κομμάτων παλαιού τύπου, του πολιτικού κενού που δημιούργησε η πτώση της δικτατορίας. Αυτό λοιπόν που πρέπει να διερευνηθεί είναι το ΠΑΣΟΚ και η υπάρχουσα Αριστερά ως πολιτικά αποτελέσματα της ταξικής πάλης. Όχι με την γενική έννοια «τα πάντα είναι ταξικά», αλλά με τη συγκεκριμένη, ως αποτελέσματα της δυναμικής του συγκεκριμένου λαϊκού κινήματος της περιόδου αυτής. Να διερευνηθεί αυτό το ίδιο το λαϊκό κίνημα της περιόδου, τα επιμέρους κομμάτια του, τα πολιτικά και ιδεολογικά του όρια, οι ρυθμοί ανάπτυξης και σύγκλισης τους. Και προφανώς η ηγεμονία μέσα σε αυτό. Μόνο έτσι μπορούμε να κατανοήσουμε τη συγκεκριμένη μορφή του κοινωνικού μπλοκ, του «λαού» (με την μαρξιστική έννοια) που η Αριστερά πάντοτε επικαλείται χωρίς όμως να κατανοεί ποτέ την πραγματική του κίνηση. Να κατανοήσουμε το όραμα της «Αλλαγής», δηλαδή την ποικιλόμορφη και αντιφατική ιδεολογική συγχώνευση της ιστορικά διαμορφωμένης κοινωνικής συνείδησης των κυριαρχούμενων τάξεων στην Ελλάδα, κάτω από την ηγεμονία της αστικής και μικροαστικής ιδεολογίας. Μια τέτοιου τύπου ανάλυση είναι αναγκαία για την ανίχνευση της σημερινής συγκυρίας.

Πρέπει επίσης να αναλυθεί ο μεταπολιτευτικός κοινοβουλευτισμός στην Ελλάδα, η διαμόρφωση μαζικών αστικών πολιτικών κομμάτων, που διαθέτουν ασύγκριτα ισχυρότερες σχέσεις με τις μάζες, η επέκταση της πολιτικής νομιμοποίησης του αστικού κράτους και η θεσμική ενσωμάτωση των λαϊκών μαζών σε αυτό (συμμετοχή, συνδιοίκηση, συμβούλια κλπ.).

Η συγκεκριμένη κριτική της «πολιτικής» και της «δημοκρατίας» όπως αυτή διαμορφώνεται στην μεταπολιτευτική Ελλάδα είναι επίσης «τυφλό» σημείο για την υπάρχουσα Αριστερά, συστατικό στοιχείο της κρίσης της.

Τέλος, πρέπει να αναλυθεί η δομή της μεταπολιτευτικής πολιτικής εξουσίας: Η μετάβαση από το κράτος των «εθνικοφρόνων» στο κράτος Δικαίου, οι μορφές που πήρε ο ελληνικός αυταρχικός κρατισμός και η συνταγματική του συμπύκνωση, η ριζική αλλαγή της θέσης του στρατού μέσα σε αυτήν και οι σύγχρονοι συγκεντρωτικοί μετασχηματισμοί της κρατικής διοίκησης.

Προϋπόθεση ή μάλλον αρχή της ανάλυσης είναι η ίδια η μετάβαση από τη δικτατορία στον κοινοβουλευτισμό της οποίας η έκβαση ήταν καθοριστική για τον χαρακτήρα και το πλαίσιο της μεταπολίτευσης. Συνήθως, η μετάβαση δεν αντιμετωπίζεται ως προϊόν της ταξικής πάλης. Ως πεδίο δηλαδή συγκρούσεων, το αποτέλεσμα των οποίων κρίθηκε και δεν ήταν προαποφασισμένο ή «νομοτελειακό», άρα ως κάτι που επιδεχόταν παρέμβαση. Σε διάφορες αναλύσεις, είτε περιορίζεται στη «στιγμή» της 23ης Ιουλίου, είτε ερμηνεύεται μηχανιστικά ως σύγκρουση «δομών», είτε πάλι θεωρείται ως μια γραμμική διαδικασία χωρίς αντιφάσεις και τομές. Αυτές τις ερμηνείες θα προσπαθήσουμε να ανασκευάσουμε με αυτό το άρθρο.

1. Η πολιτική αναγκαιότητα της «φιλελευθεροποίησης»

Το 1967 ο Στρατός, επεμβαίνοντας την κατάλληλη στιγμή με το πραξικόπημα, έδωσε τη μοναδική διέξοδο για την αστική τάξη μπροστά στο κενό πολιτικής εκπροσώπησης που άφηνε η δυναμική των λαϊκών κινητοποιήσεων, από τα Ιουλιανά και μετά. Τα αστικά κόμματα ήταν ανίκανα να ελέγξουν και να ενσωματώσουν αυτή τη δυναμική. Η ΕΡΕ, ταυτισμένη πολιτικά και κοινωνικά με το «Κράτος της Δεξιάς» και χρεωμένη τη βία και νοθεία των εκλογών του '61, ήταν η σίγουρη χαμένη των εκλογών. Οι «αποστάτες» της Ένωσης Κέντρου δεν κατάφεραν εκτός από την Κοινοβουλευτική Ομάδα της Ε.Κ. να διασπάσουν και τις κοινωνικές συμμαχίες που τη στήριζαν. Η Ε.Κ., σίγουρη νικήτρια των εκλογών του '67, ήταν αμφίβολο κατά πόσο θα μπορούσε να περιορίσει και να ενσωματώσει κοινοβουλευτικά τον αυθόρμητο ριζοσπαστισμό των λαϊκών μαζών που είχε ξεσπάσει. Η αποτυχία όλων των εναλλακτικών κοινοβουλευτικών αστικών λύσεων εγκυμονούσε ένα τεράστιο κίνδυνο για την αστική τάξη: την ανατροπή της συγκεκριμένης μετεμφυλιακής δομής της αστικής εξουσίας (το τρίγωνο στρατός-μοναρχία-κυβέρνηση, με πρωτοκαθεδρία του πρώτου) και την αναδιάρθρωση της, κάτι που ήταν ανώριμη τότε να δεχτεί (Χαραλάμπης, 1985). Μέσα στο κενό που άφηναν τα αστικά κόμματα, ο στρατός ανέλαβε ο ίδιος το ρόλο του «κόμματος της αστικής τάξης», έγινε δηλαδή ο ίδιος πολιτικός της εκπρόσωπος αλλά και πεδίο σύγκρουσης - συγχώνευσης των ενδοαστικών αντιθέσεων και στρατηγικών. Αν όμως το πραξικόπημα ανέστειλε την κλιμάκωση και τη μεγαλύτερη όξυνση της πολιτικής κρίσης και επέλυσε μεσοπρόθεσμα την κρίση εκπροσώπησης εκ μέρους της αστικής τάξης (που σύσσωμη αποδέχτηκε και στήριξε τη δικτατορία), η μη αποδοχή του καθεστώτος από τις λαϊκές τάξεις, η ανυπαρξία θεσμών πολιτικής νομιμοποίησης, η ιδεολογική «αίγλη» και ηγεμονία του κοινοβουλευτισμού (για πρώτη φορά) σε αντίθεση με την ιδεολογική «ένδεια» της δικτατορίας, γεγονός που καθιστούσε αδύνατη την αναδιοργάνωση των ιδεολογικών μηχανισμών, η ασφυκτική υπεροχή των κατασταλτικών μηχανισμών και της έκτακτης νομοθεσίας, αποτελούσαν μακροπρόθεσμα κινδύνους για τη σταθερότητα του αστικού καθεστώτος.

Η πολιτική γραμμή της «φιλελευθεροποίησης» ήταν η απάντηση της δικτατορίας στα αδιέξοδα του «κράτους έκτακτης ανάγκης». Κάθε καθεστώς πρέπει να οργανώνει και να οριοθετεί τους μηχανισμούς συναίνεσης και αποδοχής του από την πλευρά των κυριαρχούμενων τάξεων για να εξασφαλίσει τη συνέχεια και την αναπαραγωγή του. Πρέπει δηλαδή να οργανώνει τις μορφές νομιμοποίησης του. Βέβαια, η «φιλελευθεροποίηση» δεν υιοθετήθηκε χωρίς αντιθέσεις και τριβές μέσα στην ίδια τη χούντα, κάτι που κατόπιν θα

εκφρασθεί και με την ανατροπή των Παπαδόπουλου-Μαρκεζίνη από τον Ιωαννίδη και τη μεγάλη μάζα των «μικρών» και «μεσαίων» αξιωματικών που αποτελούσαν τη «σκληροπυρηνική» τάση της δικτατορίας. Αλλά στη συγκυρία εκείνη, η «πολιτική» τάση της δικτατορίας -με κυρίαρχο το ρόλο του Παπαδόπουλου- έχει σταθεροποιήσει τη θέση της μέσα στο καθεστώς και η γραμμή της «φιλελευθεροποίησης»-«πολιτικοποίησης» συσπειρώνει το σύνολο της αστικής τάξης (ΣΕΒ, εφοπλιστές), μεγάλο μέρος του αστικού πολιτικού προσωπικού και τον κύριο όγκο των ανώτερων αξιωματικών του στρατού.

2. Οι νομικές και πολιτικές μορφές της «φιλελευθεροποίησης»

Η «αποκατάσταση» του κοινοβουλευτισμού και η πολιτικοποίηση της στρατιωτικής δικτατορίας είναι η εξωτερική όψη της «φιλελευθεροποίησης». Ο βασικότερος στρατηγικός της ρόλος αποσκοπούσε στη διατήρηση του στρατού ως αυτόνομου, κυρίαρχου και καθοριστικού κέντρου εξουσίας, μέσα στην επίφαση «δημοκρατίας» που θα δημιουργούσε το Κοινοβούλιο και η λειτουργία του κοινοβουλευτισμού ως βαθμίδα συμμετοχής και αντιπροσώπευσης του λαού στην πολιτική διαδικασία. Πρόκειται για τη «νομιμοποίηση» μιας ήδη θεσμοποιημένης μορφής εξουσίας, που επιπλέον αίρει και τις αντιφάσεις της προδικτατορικής περιόδου στο πολιτικό και στο νομικό επίπεδο¹.

Τα επίπεδα που συγκροτούν καθοριστικά το θεσμικό πλαίσιο της «φιλελευθεροποίησης» είναι: α) Η στεγανότητα που διατηρεί ο στρατός τόσο από τη νομοθετική εξουσία όσο και από την κυβέρνηση. Η κυβέρνηση δεν ελέγχει ούτε τυπικά, ούτε ουσιαστικά τους τομείς της Εθνικής Άμυνας, της Ασφάλειας και της ΚΥΠ². Όλες οι εσωτερικές οργανωτικές ανακατατάξεις στο στρατό (μεταθέσεις, προαγωγές, αποστρατείες κλπ.) αποφασίζονται αποκλειστικά από τα στρατιωτικά όργανα και είναι υποχρεωτικές για την κυβέρνηση, θεσμοθετείται ακόμη ρητά η άμεση επέμβαση του στρατού στην πολιτική ζωή σε κάθε περίπτωση απειλής της εθνικής ανεξαρτησίας και του «υπάρχοντος πολιτικού και κοινωνικού καθεστώτος» (το ενδιαφέρον σε αυτό το σημείο είναι ότι διατηρείται αναλλοίωτη η διάταξη του Συντάγματος του '68 παρά το γεγονός της «πολιτικοποίησης» του καθεστώτος) (Μαυριάς-Παντελής 1981, σελ. 200). β) Η ενισχυμένη θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας σε στενή σχέση και με το ειδικό βάρος του στρατού. Ο Πρόεδρος διατηρεί εκτεταμένες εξουσίες σε σχέση με την εξωτερική πολιτική, την παύση της κυβέρνησης, τη διάλυση της Βουλής, το διορισμό των υπουργών Εθνικής Άμυνας και Δημόσιας Τάξης, την εφαρμογή του «νόμου περί καταστάσεως πολιορκίας», το διορισμό μέρους των βουλευτών (σύμφωνα με το Σύνταγμα είχε δικαίωμα να διορίζει 20 βουλευτές από τους 200 που προβλέπονταν). Με άλλα λόγια ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας είναι ο βασικότερος πόλος της εκτελεστικής εξουσίας και πόλος συγχώνευσης των εξουσιών του εκτελεστικού και του στρατού. Χαρακτηριστική εδώ είναι η θεσμοθέτηση θέσης Αντιπροέδρου της Δημοκρατίας που αντικαθιστά τον Πρόεδρο όταν κωλύεται. Ο Οδ. Αγγελής, αντιπρόεδρος της Δημοκρατίας, διατηρούσε και την ιδιότητα του Αρχηγού των Ενόπλων Δυνάμεων.

¹ Η δομή αυτή εμφανίζεται ανάγλυφη στα «συνταγματικά κείμενα» της δικτατορίας 1968/73. Μαυριάς-Παντελής (1981). Βλέπε για το θέμα αυτό Δ. Χαραλάμπη (1985), κεφ. «αστική νομιμότητα και στρατιωτική δικτατορία».

² Ο Μαρκεζίνης συλλογίζομενος την ανατροπή του μετά το Πολυτεχνείο λέει: «Όχι μόνον ουδεμία είχα επί του προκειμένου αρμοδιότητα, εφ' όσον ανέλαβα ως πρωθυπουργός χωρίς να κατευθύνω τα υπουργεία Εθνικής Άμυνας και Ασφαλείας, τα εν προκειμένω αρμόδια (ενν. για την «αντιμετώπιση» του Πολυτεχνείου), αλλά όταν και η ΚΥΠ είχε αποσυνδεθεί από τον Πρωθυπουργόν, δια να συνδεθεί απ' ευθείας με τον Πρόεδρον της Δημοκρατίας, εστερούμην ακόμη και της δυνατότητας να είμαι πληροφορημένος» (Μαρκεζίνης 1979, σελ.424). Επίσης, ο Γουντχάουζ για το βράδυ της 16ης Νοεμβρίου αναφέρει: «Λίγο μετά τις 7 το βράδυ, ο Θεράπος, υπουργός Δημοσίας Τάξεως, ειδοποιήθηκε τηλεφωνικά στο σπίτι του για "ταραχές ευρείας κλίμακας". "Ήξερε, όμως, πώς ήταν ανώφελο να επέμβει, αφού πραγματικό αφεντικό στο υπουργείο του ήταν ο Γενικός Γραμματέας του - ο νεώτερος αδελφός του Παπαδόπουλου, Κωνσταντίνος, μέλος της αρχικής επαναστατικής ομάδας» Γουντχάουζ (1985).

γ) Η ύπαρξη του Συνταγματικού Δικαστηρίου, τα μέλη του οποίου διορίζονται αποκλειστικά από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Πρόκειται για το ανώτατο Δικαστικό Σώμα (η ύπαρξη του θεσμοθετήθηκε από το πρώτο χουντικό Σύνταγμα του '68) το οποίο αποφασίζει για τη νομιμότητα ή μη των πολιτικών κομμάτων, τους υποψηφίους που μπορούν να συμμετάσχουν στις εκλογές, την εγκυρότητα των εκλογών κλπ.

Το τρίγωνο Στρατός-Πρόεδρος-Συνταγματικό Δικαστήριο, τροποποιεί την προδικτατορική δομή της εξουσίας, χωρίς να αφαιρεί προφανώς την προτεραιότητα του στρατού. Σε αυτό το μοντέλο οργάνωσης παρατηρούμε σοβαρές αναλογίες με τη σημερινή διάρθρωση της εξουσίας στην Τουρκία. Η πραγματική εξουσία ανήκει στους στρατιωτικούς μηχανισμούς παράλληλα όμως με την επίφαση δημοκρατικότητας που παρέχει η (ελεγχόμενη) λειτουργία των πολιτικών κομμάτων και του Κοινοβουλίου.

Το Σύνταγμα του '73 βέβαια, όπως και το υπόλοιπο νομικό πλαίσιο της «φιλελευθεροποίησης», ορίζει τα όρια άσκησης της πολιτικής εξουσίας. Μπορούμε να πούμε πως η μορφή της συγκεκριμένης «φιλελευθεροποίησης» ήταν η έκφραση τελικά του συσχετισμού ανάμεσα στη συλλογική θέση του στρατού για τον απόλυτο έλεγχο της εξουσίας και στην πιο «πολιτική» τάση της δικτατορίας (Παπαδόπουλος κλπ.) που αντιλαμβάνονταν το αδιέξοδο και επιζητούσε μορφές νομιμοποίησης. Αυτή η «πολιτική» τάση, που έχει επικρατήσει μέσα από διαδικασίες εσωτερικών συγκρούσεων στους κόλπους της δικτατορίας, είναι ο πολιτικός διαμεσολαβητής και ο παράγων ισορροπίας μεταξύ του στρατού και του πολιτικού προσωπικού που αναλαμβάνει να υλοποιήσει την «πολιτικοποίηση».

Έτσι, ο Μαρκεζίνης και οι συνεργάτες του, μη αποτελώντας συνισταμένη στο σημείο σύγκλισης για τη μορφή της εξουσίας, διατηρεί μια σχετική αυτονομία από τις επιλογές της στρατιωτικής ηγεσίας. Η ύπαρξη π.χ. του Συνταγματικού Δικαστηρίου τον βρίσκει αντίθετο και επιπλέον αποτελεί εμπόδιο στο στόχο του για «ελεύθερες εκλογές» (Μαρκεζίνης, 1979 σελ. 260). Αποδεχόμενος όμως και την ιστορική σημασία της δικτατορίας αλλά και τις γενικές μορφές στη δομή της εξουσίας που προωθεί η «φιλελευθεροποίηση», εξαρτά τις επιλογές του από την επιτυχία αυτού του πειράματος και αναδεικνύεται έτσι σαν «μεσολαβητής» μεταξύ δικτατορίας και αστικού πολιτικού προσωπικού.

3. Οι επαφές με τον πολιτικό κόσμο και οι αντιθέσεις στο «πείραμα Μαρκεζίνη»

Από τις πρώτες ενέργειες του Μαρκεζίνη ήταν η προσπάθεια να εξασφαλίσει στο πείραμα του τη συγκατάθεση του αστικού πολιτικού κόσμου. Το βασικότερο ζήτημα που προέκυπτε στις σχέσεις «φιλελευθεροποίησης»/αστικού πολιτικού κόσμου, ήταν το εύρος της εξουσίας που θα άφηνε γι' αυτόν η συγκέντρωση της πραγματικής εξουσίας αφ' ενός στο στρατό και αφ' ετέρου στον ένα πόλο της εκτελεστικής εξουσίας (Πρόεδρος). Οι σχέσεις δηλαδή της κυβέρνησης (ως ο ένας -δευτερεύων- πόλος της εκτελεστικής εξουσίας) με το στρατό και τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Το ζήτημα αυτό ήταν η αφορμή να διχαστεί ο αστικός πολιτικός κόσμος σε τρεις πολιτικές τάσεις.

Ανοίγουμε εδώ μια παρένθεση: η μορφοποίηση τάσεων μέσα στο αστικό πολιτικό προσωπικό υπάρχει σε όλη την περίοδο από την επιβολή της δικτατορίας (Απρίλιος '67) και μετά. Είτε δηλαδή στη φάση της σιωπής, της αναμονής και της ανοχής (Απρίλιος '67 Δεκέμβριος '67), είτε στην κατοπινή (Δεκέμβριος '67 και ύστερα) της ανοικτής κριτικής και ακόμα, σε ορισμένες περιπτώσεις, και της καταγγελίας του καθεστώτος της στρατιωτικής δικτατορίας.

Σε αυτήν την περίοδο διαγράφονται χονδρικά πάλι τρεις πολιτικές τάσεις³. Είναι λοιπόν εύκολο να κατανοήσουμε τη μετεξέλιξη αυτών των τάσεων που προϋπήρχαν όταν τίθεται θέμα «φιλελευθεροποίησης».

Η *πρώτη τάση* αφορά τώρα τους πολιτικούς που χωρίς δισταγμό θα αποδεχτούν την πρόκληση της «φιλελευθεροποίησης». Είναι η τάση εκείνη που από την αρχή της δικτατορίας ακολούθησε την πολιτική της «γέφυρας» απέναντι της. Για την τάση αυτή το πολιτικό ζήτημα ανέκαθεν ήταν να πεισθεί η ηγεσία της δικτατορίας να προχωρήσει σε γραμμή πολιτικοποίησης, χωρίς να θιχθεί η θέση του στρατού. Τυπικός εκφραστής της τάσης αυτής, που απέβλεπε σε μια τέτοια «ομαλή» εξέλιξη εμφανίζεται ο Ε.Αβέρωφ, αλλά και άλλοι πολιτικοί, όπως οι 40 πρώην βουλευτές της ΕΡΕ και της Ένωσης Κέντρου που τοποθετήθηκαν υπέρ της συμμετοχής στις εκλογές⁴.

Η *δεύτερη πολιτική τάση* έκφραζε φαινομενικά μια κατ' αρχήν «ουδετερότητα» στο πείραμα. Χωρίς να αποδέχεται *a priori* την πολιτική της «γέφυρας» για συμμετοχή στις εκλογές Μαρκεζίνη, απέρριπτε και την εξαρχής αποχή. Η πολιτική της στάση ήταν στάση διαπραγματεύσεως με τη δικτατορία, για τα περιθώρια πραγματικής εξουσίας που ήταν διατεθειμένος ο στρατός να αφήσει στην πολιτική εξουσία. Βασικός διαπραγματευτικός όρος ήταν οι εγγυήσεις για αδιάβλητες εκλογές. Κύριος εκφραστής (και καθοδηγητής) αυτής της τάσης ήταν ο Κ.Καραμανλής και το περιβάλλον των πολιτικών που επηρέαζε άμεσα (Γ.Ράλλης, Κ.Τσάτσος κλπ.)⁵.

Στην πραγματικότητα ο Καραμανλής δεν τάχθηκε ποτέ κατά της δικτατορίας. Η βασική του επιφύλαξη απέναντι της, όπως επανειλημμένα εκφράστηκε σε δηλώσεις και γράμματα του κατά την επταετία, συνίστατο στο φόβο μιας μεγάλης παράτασης της δικτατορίας κάτι που διαισθανόταν ότι μακροπρόθεσμα έθετε σε κίνδυνο την αστική εξουσία⁶.

³ «Η *πρώτη* είναι αυτή που προσχώρησε αμέσως [ΣΣ. εννοεί στη δικτατορία]: Ο Π. Πιπινέλης. Παρ' όλο που η τάση αυτή είναι αριθμητικά ασήμαντη, δεν πρέπει να υποτιμάται. Είναι ιδιαίτερα ισχυρή και επικίνδυνη εξ αιτίας της προσωπικότητας του Πιπινέλη και του πλέγματος των δεσμών του με όλες τις πλευρές και τάσεις της Δεξιάς. [Σ.Σ. ο Πιπινέλης πεθαίνει στις 19 Ιουλίου 1970 και όπως σημειώνει ο Γρηγοριάδης: «Ο θάνατος του άφησε πραγματικό κενό στη δικτατορία, γιατί η παρουσία του όχι μόνο της προσέδιδε κύρος, αλλά της προσέφερε και ουσιαστικές υπηρεσίες με τον χειρισμό των δυσχερέστατων εξωτερικών ζητημάτων της εποχής» (Γρηγοριάδης 1975, τ.2, σελ. 160)]. Η *δεύτερη τάση* είναι εκείνη που επιζητεί να εφαρμοστεί το σύνταγμα του 1968, η πλειοψηφία δηλαδή των πολιτικών της Δεξιάς: ο Ε. Αβέρωφ, ο Π. Βαρδινογιάννης, ο Σ. Μαρκεζίνης, και μ' ένα ιδιαίτερο τρόπο ο Κ. Καραμανλής. Πρόκειται για την πιο ισχυρή αντιπροσωπευτική και χαρακτηριστική μερίδα της ελληνικής Δεξιάς. Η *τρίτη τάση*, σχετικά αδύνατη, είναι αυτή που ζητάει να εφαρμοστεί το σύνταγμα του 1952 και να τιμωρηθούν οι πραξικοπηματίες: ο Π. Κανελλόπουλος και η Ε. Βλάχου» (Πασχάλης 1970).

⁴ Ο Μομφεράτος σε επιστολή του προς τον Κ. Καραμανλή (7 Σεπτεμβρίου 1973) αναφέρει: «(...) νομίζω ότι η λύσις Μαρκεζίνη επιβάλλεται να υποστηριχθεί, διότι αποτελεί βήμα προόδου, προς την κατεύθυνση της δημιουργίας συνθηκών ομαλότερων (...) Δρομολογείται η επαναιλιουργία πολιτικού βίου. Αι εκλογαί αποτελούν μεγάλην ευκαιρίαν. Δεν θα πρέπει να χαθεί από πάθη, πείσματα, προσωπικές αντιθέσεις ή απωθημένα καταστάσεις που κατέχουν τον πολιτικόν κόσμον. Βεβαίως όταν λέγω "Ευκαιρίαν" δεν εννοώ ότι ο πολιτικός κόσμος θα επανέλθει κυρίαρχος του δημοσίου βίου. Άλλωστε, ίσως δεν θα πρέπει να είναι αυτή και η επιδίωξις του (υπ. ΧΒ-ΓΜ)» (Μαρκεζίνης 1979, σελ. 227. Για Αβέρωφ, σελ. 282-3. Για τους 40, σελ. 219).

⁵ Η θέση του Καραμανλή αποδεικνύεται στην μετέπειτα συζήτηση του με τον Μομφεράτο. «Εγώ δεν ήμουν εναντίον της λύσεως Μαρκεζίνη. Κακώς οι πολιτικοί εις την Ελλάδα ημιλλώντο εις αδιαλλαξίαν εναντίον του. Δι' αυτό και εγώ υπέδειξα εις τον Ράλλον να γράψη το άρθρον πού έγραψε εις την Βραδυνήν» (Επιστολή Μομφεράτου προς Μαρκεζίνη, Μαρκεζίνης 1979, σελ. 290). Πράγματι ο Γ. Ράλλης στο άρθρο του: «Αποχή, ή Συμμετοχή» (Βραδυνή 13/11/1973) προαναγγέλλει ότι: «η αποχή θα αποφασισθεί μόνον αφού θα έχη διαπιστωθή ή άρνησις του καθεστώτος να προβή εις την λήψιν μέτρων πού θα καθιστούν δυνατή την διεξαγωγήν ελευθερων εκλογών» (ό.π.).

⁶ α) «ΜΕΓΑΛΕΙΟΤΑΤΕ, εις επιστολήν την οποίαν απηύθυνα προς τον Πρόεδρον της κυβερνήσεως, τον παρελθόντα Ιούνιο, εξέφραζα τας ανησυχίας μου δια την πορείαν της επαναστάσεως (sic!). Είχα μορφώσει έκτοτε την γνώμην ότι οι πρωτοστατήσαντες εις αυτήν δεν είχαν συλλάβει ορθώς την αποστολήν των και, το χειρότερον, ότι κατείχοντο από τον πειρασμόν της μονιμοποιήσεως του παρόντος καθεστώτος(...) Είναι μέγα ατύχημα, μεγαλύτερον και από την εκτροπήν, ότι οι πρωτοστατήσαντες εις αυτήν, μολονότι είχαν χρήσιμα ιστορικά προηγούμενα, δεν συνέλαβον ορθώς την αποστολήν των» (Επιστολή στον Βασιλιά Κωνσταντίνο (9/11/67), στο Μασσίπ 1982, σελ. 169). β) Επιστολές στον Ιάκωβο, 29/4/67 και στον Κόλια 20/6/67 (στο Γουντχάουζ 1982, σελ. 242). γ) Συνέντευξη στον Eric Rouleau, Monde 29/11/67 (στο Γρηγοριάδης 1975, τόμος Α' σελ. 226). δ) Δήλωση

Ήταν φανερό ότι θεωρούσε τη λύση της δικτατορίας αντικειμενικά αναπόφευκτη, αν όχι αναγκαία, μπροστά στην πολιτική κρίση που είχε δημιουργηθεί μετά τις εκλογικές νίκες της Ε.Κ. και την άμεση παρέμβαση της μοναρχίας. Όσο όμως η παράταση της πολιτικής κρίσης εγκυμονούσε κινδύνους για την αστική εξουσία και καθιστούσε αναπόφευκτη μια στρατιωτική παρέμβαση, άλλο τόσο μια παράταση της δικτατορίας δημιουργούσε και αυτή με τη σειρά της μακροπρόθεσμα κινδύνους, που πήγαζαν από τον κίνδυνο κατάρρευσης της ιδεολογίας της «ουδετερότητας» του αστικού κράτους. Έτσι, παρ' ότι η δικτατορία υλοποιούσε βασικά σημεία της στρατηγικής Καραμανλή που τον είχαν φέρει στην προηγούμενη περίοδο σε σύγκρουση με τη μοναρχία (αναθεώρηση Συντάγματος, ενίσχυση εκτελεστικής εξουσίας, παύση μοναρχίας από το '73, προσέλκυση ξένου κεφαλαίου, ταχεία εκβιομηχάνιση), διαβλέποντας τα όρια της σαν κράτος έκτακτης ανάγκης κράτησε τις αποστάσεις του από αυτήν, αν και τόσο ο στρατός όσο και η μοναρχία του είχαν προσφέρει την αρχηγία της (επιστολή στον Ιάκωβο).

Υπολογίζοντας ταυτόχρονα και τα κοινωνικά στηρίγματα της δικτατορίας στην αστική τάξη (και κυρίως της βιομηχανικής μερίδας της) και τους μακροπρόθεσμους κινδύνους από αυτήν, κράτησε θα λέγαμε μια «ευμενή ουδετερότητα» ως προς το πείραμα Μαρκεζίνη. Ο λόγος ήταν απλός: διέβλεπε σε μια κυβέρνηση Μαρκεζίνη το αναγκαίο μεταβατικό στάδιο ομαλοποίησης και σταδιακής μεταπολίτευσης που το θεωρούσε ως τη μοναδική λύση εξόδου από το καθεστώς έκτακτης ανάγκης. Βέβαια ο στόχος του να παραμείνει άφθαρτος πολιτικά και να εκμεταλλευθεί το γεγονός πως βρισκόταν έξω από την προδικτατορική «κρίση εκπροσώπησης» και άρα να υφίσταται σαν εναλλακτική πολιτική λύση, του επέβαλε τη γραμμή της «διαπραγμάτευσης» και όχι της πλήρους αποδοχής. Μια γραμμή μάλιστα που δεν την εξέπεμπε ο ίδιος, αλλά που τη διαμεσολαβούσαν οι στενότεροι συνεργάτες του (π.χ. Γ.Ράλλης).

Η *τρίτη τάση* του αστικού πολιτικού κόσμου, απέρριπτε κάθε ιδέα για συμμετοχή στις εκλογές και νομιμοποίηση της κυβέρνησης Μαρκεζίνη άρα και της «πολιτικοποίησης» της δικτατορίας. Βασικότεροι εκφραστές της τάσης, ο Π.Κανελλόπουλος και ο Γ.Μαύρος. Για τον Κανελλόπουλο κυρίως, η έξοδος από τη δικτατορία συνίστατο στην αποκατάσταση της προδικτατορικής νομιμότητας, στην αποκατάσταση δηλαδή της κυβέρνησης του με πρώτο στόχο τη διενέργεια εκλογών. Η στάση των Κανελλόπουλου-Μαύρου εκπορευόταν από ιδεολογικούς κύρια λόγους, ήταν απόρροια της πραγματικής τους πίστης στον κοινοβουλευτισμό. Παρέμεινε όμως ως τάση απομονωμένη πολιτικά, τόσο από τις ηγεμονικές μερίδες της αστικής τάξης όσο και από το μεγαλύτερο μέρος του πολιτικού κόσμου.

4. Οι εσωτερικές αντιθέσεις της χούντας και η επικράτηση της «φιλελευθεροποίησης»

Τονίσαμε και παραπάνω ότι η «φιλελευθεροποίηση» δεν ενοποιούσε όλες τις μερίδες του στρατού. Οι αντιθέσεις προέρχονταν από τη «σκληροπυρηνική» και πιο στρατοκρατική τάση της δικτατορίας, που είχε τις προσβάσεις της κυρίως στους μικρούς και μεσαίους αξιωματικούς και στην ΕΣΑ, τον κύριο κρατικό μηχανισμό καταστολής.

Οι αντιθέσεις στο «πείραμα», εδράζονταν στην άποψη ότι η «φιλελευθεροποίηση» ερχόταν σε αντίθεση με το πρόγραμμα του ΙΔΕΑ, τους σκοπούς της «Απριλιανής Επανάστασης» και αντικειμενικά τη θέση του στρατού σαν κυρίαρχου στη δομή της εξουσίας⁷. Πίσω από οποιοδήποτε μεταρρυθμιστικό πρόγραμμα υπήρχε για τη μερίδα αυτή

30/9/69 στην Tribune de Geneve, (στο Γρηγοριάδης 1975, τόμος Β', σελ. 53). ε) Δήλωση στην Βραδυνή 23/4/73 (Γρηγοριάδης, τόμος Β', σελ. 224).

⁷ «Όπως η απομάκρυνση της ηγεσίας του ΙΔΕΑ από τους ουσιαστικούς στόχους της οργάνωσης, από το 55 και μετά, οδήγησε στη δημιουργία και τελικά στην ενεργοποίηση της χούντας των συνταγματαρχών, έτσι και η προσπάθεια νομιμοποίησης της στρατιωτικής δικτατορίας, οδήγησε στην ενεργοποίηση του Ιωαννίδη» (Χαραλάμπης 1985, σελ. 287).

του στρατού ο κομμουνιστικός φόβος.⁸ Ας τονίσουμε παρεμπιπτόντως εδώ το σημαντικότερο ειδικό βάρος της ΕΣΑ μέσα στον κρατικό μηχανισμό και την τεράστια διόγκωση της (25.000 αξιωματικοί και οπλίτες). Η προοπτική ακύρωσης της πολιτικοποίησης και ανατροπής των πολιτικών εκφραστών της (Παπαδόπουλου), δεν έβρισκε όμως πολιτικό έδαφος εκείνη τη στιγμή ούτε εντός, ούτε εκτός στρατού. Δεν ήταν μόνο οι ιδεολογικοί κίνδυνοι που υπήρχαν από μια ενδεχόμενη παράταση της δικτατορίας. Οι μεγάλες στρατηγικές βλέψεις της ελληνικής αστικής τάξης επίσης, για ένταξη στην ΕΟΚ και αναβάθμιση της Ελλάδας στον παγκόσμιο καταμερισμό εργασίας, δεν μπορούσαν να δρομολογηθούν χωρίς τους αναγκαίους κρατικούς μετασχηματισμούς και την οργάνωση πλατύτερης κοινωνικής συναίνεσης στην ευρωπαϊκή στρατηγική. Συν τοις άλλοις, για τη στρατιωτική δικτατορία η εκκρεμότητα του πολιτειακού εξακολουθούσε να είναι από τα πιο ακανθώδη προβλήματα. Κυρίως μετά το αποτυχημένο κίνημα του Ναυτικού, το Μάιο του '73, που το καθοδηγούσαν φιλοβασιλικοί αξιωματικοί, η επίλυση του πολιτειακού με την οριστική αποπομπή της μοναρχίας έμπαινε επιτακτικά.

Έτσι η «φιλελευθεροποίηση» σταθεροποιεί την ηγεμονία της πάνω στην «σκληρή» τάση προβάλλοντας ως η μοναδική πολιτική γραμμή που, διευρύνοντας τη κοινωνική και πολιτική βάση της δικτατορίας, κατοχυρώνει ταυτόχρονα και τη συνέχειά της. Διατηρώντας τη συναίνεση των κυρίαρχων τάξεων και δημιουργώντας σχέσεις εκπροσώπησης τους μέσα στην κυβέρνηση Μαρκεζίνη, έχοντας εξασφαλίσει το διάλογο ή και την υποστήριξη από τους περισσότερους πολιτικούς, ελέγχοντας τις ηγετικές στρατιωτικές θέσεις, κράτησε τις «ακραίες» τάσεις της χούντας στο περιθώριο, προσβλέποντας να τις ενεργοποιήσει ως το «δεξιό» της άλλοθι και να τις κρατήσει ως εναλλακτική της λύση κάτω από την κυριαρχία της.

5. Η γραμμή της Αριστεράς και τα πολιτικά της αδιέξοδα

Μπροστά στη «φιλελευθεροποίηση» οι κομματικοί φορείς της Αριστεράς βρίσκονται διασπασμένοι σε δυο πολιτικές γραμμές. Από τη μια μεριά το ΚΚΕ και το ΠΑΚ του Α. Παπανδρέου αρνούνται να συμμετάσχουν στις εκλογές και να νομιμοποιήσουν τη δικτατορία. Εκτιμούν σωστά την προσπάθεια της χούντας να δώσει αφ' ενός επίφαση «δημοκρατίας» σε ένα καθεστώς που δομικά παραμένει αναλλοίωτο και ταυτόχρονα να μεταθέσει το πεδίο αντίδρασης των μαζών από την άρνηση «νομιμοποίησης» στο καθεστώς της στην κοινοβουλευτική ενσωμάτωση μέσω των εκλογών και των «νόμιμων» κομμάτων. Ενώ όμως η γραμμή του ΚΚΕ και του ΠΑΚ αρνείται να ενσωματωθεί σε αυτό το «σημαδεμένο» παιχνίδι, δεν κατανοεί τα πολιτικά συμπεράσματα αυτής της γραμμής. Δεν κατανοεί δηλαδή ότι η άρνηση «νομιμοποίησης» της «φιλελευθεροποίησης» ισοδυναμεί με προσπάθεια ακύρωσης της, άρα σύγκρουση με τη δικτατορία. Γιατί εφ' όσον το πεδίο ένταξης των μαζών στην πολιτική διαδικασία δεν είναι οι εκλογές Μαρκεζίνη, τότε δεν μπορεί παρά να είναι η ρήξη με το καθεστώς. Ρήξη που αρχίζει από τη μη νομιμοποίησή του και λαμβάνει ανώτερες μορφές ανάλογα με το επίπεδο ανάπτυξης του λαϊκού κινήματος (Λαζαρίδης, 1978).

Έτσι, ενώ η γραμμή ΚΚΕ-ΠΑΚ είναι ουσιαστικά η ρήξη με τη «φιλελευθεροποίηση» στην πραγματικότητα δεν κατανοείται ως τέτοια. Αυτός είναι ο λόγος για τον οποίο τα ΚΚΕ-ΠΑΚ ούτε προετοιμάζουν ούτε προετοιμάζονται για την ρήξη που εγγράφεται στην ημερήσια διάταξη. Έτσι, όταν αυτή ξεσπάσει, δεν θα την προλάβουν, θα παραμείνουν αμήχανοι και δύσπιστοι απέναντι της. Όμως την πολιτική αυτή αντίφαση καθώς και τα αποτελέσματά του,

⁸ Ο Μαρκεζίνης εκ των υστέρων ανακαλύπτει την «ύπαρξιν ούτως ή άλλως μερίδος νεώτερων αξιωματικών εις το Στράτευμα οι όποιοι κατείχοντο πάντοτε από τον φόβον του κομμουνισμού και συνεπώς την οϊανδήποτε εξέλιξιν δεν την έβλεπαν παρά μόνο εν τω πλαισίω της κατοχυρώσεως έναντι αυτής της φοβίας» και θεωρεί ότι «επλανήθην υπερεκτιμήσας την δύναμιν του Παπαδόπουλου να ελέγξη μέχρι τέλους την κατάστασιν» (1979, σελ. 393).

θα τη συναντήσουμε ανάγλυφα παρακάτω όταν θα σταθούμε στην εξέγερση του «Πολυτεχνείου».

Από την άλλη μεριά το Γραφείο Εσωτερικού (Δρακόπουλος, Παρτσαλίδης) και ο Ηλίας Ηλιού υποστηρίζουν τη συμμετοχή στις εκλογές Μαρκεζίνη και την από τα «μέσα» υπονόμηση του καθεστώτος. Η γραμμή αυτή στηρίζεται σε δύο σημεία: α) ελπίζει στη διεύρυνση των νομικών και πολιτικών πλαισίων της δικτατορίας μέσα από την κοινοβουλευτική παρουσία και β) εκτιμά ως πεδίο «συμφιλίωσης» Λαού και Αριστεράς την εκλογική διαδικασία.⁹ Ως προς το πρώτο σημείο οι «λεγκαλιστικές αυταπάτες» της ηγεσίας του Γραφείου Εσωτερικού το εμποδίζουν να διακρίνει τον πραγματικό συσχετισμό δυνάμεων στο πεδίο που προκρίνει να δώσει τη μάχη. Τα «όρια ανοχής» του καθεστώτος όπως εκφράζονται από τη συγχώνευση στρατιωτικής εξουσίας- εκτελεστικής (Πρόεδρος)-δικαστικής (Συνταγματικό Δικαστήριο), είναι ελάχιστα και η διεύρυνση της ισοδυναμεί με ανατροπή αυτής της σχέσης, δηλαδή με ρήξη. Είναι κάτι που εκ των υστέρων θα αναγνωρίσει στην - σχεδόν άγνωστη- αυτοκριτική του ο Μπάμπης Δρακοπούλος για την γραμμή «συμμετοχής» του ΚΚΕ(εσ.).¹⁰

⁹ Ο Μπ. Δρακόπουλος στην δήλωση του αναφέρει: «Το βασικό πρόβλημα σήμερα δεν είναι ή συμμετοχή ή μη στις εξαγγελόμενες εκλογές: Όσο λάθος θα ήταν μια βιαστική απόφαση από τώρα για συμμετοχή στις εκλογές, ανεξάρτητα από τις συνθήκες διεξαγωγής τους, άλλο τόσο λάθος θα ήταν ο εκ των προτέρων αποκλεισμός της συμμετοχής σε αυτές. Στην περίπτωση τυχόν συμμετοχής, η τελευταία θα είχε την έννοια μιας πολιτικής μάχης για την αποκάλυψη και καταγγελία της πολιτικής της δικτατορίας, για την επικοινωνία με τις μάζες και την κινητοποίησή τους. Παράλληλα μια ενδεχόμενη παρουσία των αντιδικτατορικών δυνάμεων μέσα στη Βουλή θα αποτελούσε βήμα, για τον έλεγχο και την καταγγελία της πολιτικής της δικτατορίας σε όλους τους τομείς, για την προβολή και στήριξη των αγώνων των εργαζομένων, των διανοομένων και των φοιτητών για τα κοινωνικά τους αιτήματα.(...) Αν τελικά στις συγκεκριμένες συνθήκες σταθμισθεί και κριθεί σκόπιμη η συμμετοχή στις εκλογές, η καλύτερη αξιοποίηση των ενδεχομένων εκλογικών δυνατοτήτων μπορεί να γίνει με την δημιουργία μιας ενιαίας αντιδικτατορικής παράταξης που να περιλαμβάνει όλες τις δυνάμεις του Όχι της 29ης Ιουλίου, από την Αριστερά ως την Δεξιά» (Βήμα, 19/10/1973, Κομμουνιστική Επιθεώρηση, 9/11/1973, σελ. 31). Ενώ ο Ηλίας Ηλιού προχωράει αυτή τη λογική περισσότερο: «(...) το σύνθημα της αποχής δεν εξηγεί ποιο θα είναι το επόμενο βήμα. Τι προτείνουν για την επόμενη των εκλογών. Αφού όμως η βία αποκλείεται, είναι φανερό ότι ο λαός πρέπει να αξιοποιήσει κάθε νόμιμη δυνατότητα που του παρέχουν αυτοί οι ίδιοι οι ανελεύθεροι θεσμοί, να διεισδύσει από κάθε ρωγμή που παρουσιάζει το οικοδόμημα της απολυταρχίας και να διευρύνει τη ρωγμή αυτή. (...) Ο δρόμος της ανοικτής εκλογικής αναμετρήσεως, χωρίς να παραγνωρίζει τις καταστρατηγευτικές διατάξεις της νομοθεσίας και τις δυνατότητες πολύπλευρου επηρεασμού των ελευθεριών του λαού θα πραγματοποιηθεί με αγώνες και δε θα μας χαρισθεί έξωθεν, εμπιστεύεται στη μαζική κινητοποίηση και πάλι, κορυφαίο στάδιο της οποίας είναι και η δίμηνη προεκλογική περίοδος. Είναι λάθος ότι οι εκλεκτοί του λαού θα ενσωματωθούν και θα ενταχθούν στο καθεστώς της απολυταρχίας. Απεναντίας θα μάχονται από προωθημένες θέσεις, προβάλλοντας, προασπίζοντας και πλαισιώνοντας τους λαϊκούς αγώνες.(...) Λάθος, τέλος, είναι ότι η συμμετοχή στις εκλογές θα νομιμοποιήσει το απολυταρχικό καθεστώς. Δεν θα το νομιμοποιήσει - θα το καταδικάσει» (Δήλωση Η.Η. για το θέμα των εκλογών, 2/11/73, ΚΟΜΕΠ, ο.π., σελ. 35). Υπήρχαν βέβαια και στελέχη όπως ο Α. Μπριλλάκης, ο Σ. Καράς κ.α. που θα εκφράσουν τις διαφωνίες τους προς αυτήν τη γραμμή. Βλέπε συνέντευξη Αντ. Μπριλλάκη στην «Ελεύθερη Ελλάδα» (11:18/11/73), αναδημοσιευμένη στην ΚΟΜΕΠ, ο.π., σελ. 37 και Στ. Καρά: «Ένας σταθμός και μια αφετηρία», ο.π., σελ. 9.

¹⁰ «Επειδή θεωρεί [εν. το Γραφείο Εσωτερικού] ότι η "φιλελευθεροποίηση" είναι μεγάλη "ρωγμή" που το λαϊκό κίνημα θα πρέπει να διευρύνει και μεταφέροντας την και στο Κοινοβούλιο, κι επειδή ή αριστερά για την νόμιμη εμφάνισή της πρέπει να περάσει από το Συνταγματικό δικαστήριο (λόγος που δεν συντρέχει για τα αστικά κόμματα, αφού αυτά δεν έχουν επισήμως διαλυθεί) υπερθεματίζει προς την κατεύθυνση άμεσης διενεργείας εκλογών. Πιστεύει δηλαδή, το Γραφείο Εσωτερικού, στο βιώσιμο της δικτατορίας Παπαδόπουλου και του πειράματος Μαρκεζίνη και με το άνοιγμα του αυτό ελπίζει εκτός από την νόμιμη αναγνώριση της αριστεράς και σε ευρείας έκτασης αμνηστία. Είναι τέτοια ή ουτοπική αφέλεια του Γ. Ε., ώστε διαψεύδεται περισσότερο από κάθε άλλη πολιτική δύναμη μέσα στα γεγονότα που επακολούθησαν. Πρόσθετο αποδεικτικό κι όχι πια ενδεικτικό στοιχείο για το γεγονός ότι η ηγεσία του ΚΚΕεσ. δεν βλέπει άλλη λύση από την εξομάλυνση της δικτατορίας της 21ης Απριλίου και κατά κανένα τρόπο το ενδεχόμενο της ανατροπής της, είναι το ότι απέκρυψε την αυτοκριτική του Δρακόπουλου («είχαμε λεγκαλιστικές αυταπάτες») που μεταδόθηκε από την ιταλική τηλεόραση μετά το πραξικόπημα Γκιζίκη κι ότι εκλαϊκεύει στα μέλη της και προς τα έξω την εκτίμηση ότι οι δηλώσεις Δρακόπουλου σχετικά με τα γεγονότα του Πολυτεχνείου όχι μόνο ήταν σωστές αλλά και αποδείχθηκαν και προφητικές μετά το πραξικόπημα Γκιζίκη Ιωαννίδη...», Ζητήματα του ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος (1974).

Αλλά και ως προς το δεύτερο σκέλος της γραμμής του, η εκτίμηση δεν επαληθεύεται. Τη στιγμή που θεωρεί τις εκλογές ως το πεδίο «συμφιλίωσης» λαού και Αριστεράς, η κορύφωση του αντιδικτατορικού αγώνα διαψεύδει την εκτίμηση αυτή. Αντίθετα, είναι η ανάπτυξη των μαζικών αγώνων και η όξυνση της ταξικής πάλης που συνδέει το λαό με την Αριστερά, η βαθμίδα ένταξης των μαζών στην πολιτική και σύνδεσής τους με τις αριστερές δυνάμεις και αυτό -φευ- σημαίνει ρήξη με τη «φιλελευθεροποίηση» και ακύρωση των εκλογών.¹¹

6. Το «Πολυτεχνείο» και η είσοδος στο προσκήνιο των λαϊκών μαζών

Βλέποντας λοιπόν τις τάσεις αλλά και τις αντιθέσεις μέσα στη δικτατορία αλλά και στον αστικό πολιτικό κόσμο και στην Αριστερά, καταλαβαίνουμε πως η γραμμή της «φιλελευθεροποίησης» αναδεικνύεται σε ηγεμονική αστική γραμμή, η οποία διασπά μάλιστα και το αντιδικτατορικό μέτωπο όντας αποδεκτή από το Γραφείο Εσωτερικού (την ηγεσία του που βρίσκεται στην Ελλάδα) και την ΕΔΑ.

Το πολιτικό σκηνικό όπως είχε διαμορφωθεί -με την πορεία προς τις εκλογές να συνεχίζεται έστω και μέσα από υπαρκτές εσωτερικές αντιθέσεις- δεν θα μπορούσε να ανατραπεί αν δεν πραγματοποιούνταν μια «βίαιη» επέμβαση που θα ανέτρεπε τους δεδομένους πολιτικούς συσχετισμούς. Αυτός ο βίαιος καταλύτης δεν υπήρξε άλλος, από την άμεση επέμβαση των μαζών στο πολιτικό προσκήνιο, που κορυφώθηκε με τη κατάληψη του Πολυτεχνείου, τον Νοέμβρη του '73.

Για να είναι «πειστικό» το πείραμα της πολιτικοποίησης ήταν αναγκασμένο να χαλαρώσει μεταξύ άλλων τους μηχανισμούς ελέγχου και χειραγώγησης των συνδικαλιστικών χώρων. Άνοιγε έτσι αναγκαστικά τους διαδρόμους για την ελεύθερη έκφραση των συνδικαλιστικών αιτημάτων που εμφανίζονταν σε πολλούς κοινωνικούς χώρους. Μεταξύ αυτών, το αίτημα των δημοκρατικών εκλογών στους συνδικαλιστικούς φορείς έμπαινε όλο και πιο έντονα. Στους πανεπιστημιακούς χώρους, στους οποίους η στρατιωτική δικτατορία στάθηκε αδύνατον να «νομιμοποιηθεί» ιδεολογικά, πολύ περισσότερο από αλλού, το αίτημα για γνήσιες εκλογές στους φοιτητικούς συλλόγους και η άρνηση τη,, κυβέρνησης Μαρκεζίνη να το αποδεχθεί, υπήρξαν ο πυροδότης της κατάληψης. Ο Μαρκεζίνης γνώριζε τις ενδεχόμενες πολιτικές επιπτώσεις από μια ένταση στα Πανεπιστήμια. Φαίνεται όμως ότι δεν μπορούσε αφ' ενός να προβλέψει την έκρηξη που ακολούθησε και αφ' ετέρου γνώριζε ότι αν υποχωρούσε εκείνη τη στιγμή στα αιτήματα για δημοκρατικές συνδικαλιστικές εκλογές, η πολιτικοποίηση τους θα ήταν αναπόφευκτη και θα δημιουργούσε εστίες αντίδρασης επικίνδυνες για το πείραμα του, αλλά και θα όξυνε τις εσωτερικές αντιθέσεις της χούντας ως προς την «φιλελευθεροποίηση».¹²

Μέσα λοιπόν απ' αυτή την αντίφαση δημιουργήθηκαν οι όροι του «Πολυτεχνείου». Μιλήσαμε παραπάνω για άμεση επέμβαση των μαζών στο πολιτικό σκηνικό και όχι για μια επέμβαση που οργανώνει και αντιπροσωπεύει κάποιο πολιτικό κόμμα ως διαμεσολαβητής τους στην πολιτική σκηνή. Πρόκειται για αυτό που πάμπολλες φορές στα τελευταία χρόνια έχει αναφερθεί ως το «αυθόρμητο» του Πολυτεχνείου.

¹¹ «Αντίθετα μ' ό τι έλπιζε ή νέα ηγεσία του Γ.Ε., το πεδίο επανασύνδεσης της Αριστεράς με τις λαϊκές μάζες δεν είναι οι εκλογές του Μαρκεζίνη, αλλά ή ματαίωση αυτής της προοπτικής: ή μετωπική σύγκρουση με την δικτατορία. Η Αριστερά επανασυνδέεται με το λαό στην εξέγερση του Πολυτεχνείου [υπ. ΧΒ-ΓΜ]» (Χρ. Λαζαρίδης 1978).

¹² «Εφ' όσον ειλικρινώς έσπευδον εις διενεργείαν αδιάβλητων εκλογών έπρεπε άπασαι αι εκλογαί, δημοτικοί, κοινοτικοί, ή αρχαιρεσίαι Συλλόγων, ως του Δικηγορικού κλπ., κατά συνέπειαν και αι φοιτητικοί να ηκολούθουν. Αν συνέβαινε το αντίθετον υπήρχε σοβαρός φόβος να πολιτικοποιηθή ή όλη κατάσταση ενωρίτερον και εις βάρος του κλίματος ηρεμίας το οποίον απετέλει βασικήν προϋπόθεσιν διεξαγωγής αδιάβλητων εκλογών» (Μαρκεζίνης 1979, σελ. 391).

Για τους λόγους που αναφέραμε το «Πολυτεχνείο» αιφνιδίασε τα κόμματα - και κυρίως τα αριστερά.¹³ Ήταν κάτι το «απρόβλεπτο» γι' αυτά, μια κίνηση που τα αιφνιδίασε και τα ξεπέρασε. Μια κορυφαία «στιγμή» στην πορεία του αντιδικτατορικού φοιτητικού και λαϊκού κινήματος που ξέσπασε ακαθοδήγητα, αυθόρμητα, χωρίς στρατηγική, με πλήθος από διαφορετικές συγκρουόμενες πλατφόρμες στο εσωτερικό του, αλλά που αποδείχθηκε τόσο δυναμική και ισχυρή ώστε να κλονίσει μια ηγεμονική αστική γραμμή. Μέσα σε ένα τριήμερο το «Πολυτεχνείο» κατάφερε: α) να ανατρέψει και να απομυθοποιήσει τη «φιλελευθεροποίηση». Η επέμβαση του στρατού και η επιβολή του στρατιωτικού νόμου έδειξαν τα πραγματικά της όρια και αποκάλυψαν το πραγματικό συσχετισμό δυνάμεων μέσα στο κράτος. Αποδιοργανώθηκε όλος ο φιλελεύθερος ιδεολογικός μανδύας του Μαρκεζίνη και υπονομεύθηκε αντικειμενικά ο στόχος του για «ελεύθερες» και «αδιάβλητες» εκλογές. β) να ανατρέψει την κυρίαρχη γραμμή των αστών πολιτικών για συνδιαλλαγή με τη χούντα. Η ένοπλη επέμβαση απομόνωσε πολιτικά ακόμη περισσότερο τη χούντα από το λαό και κατέστησε αφερέγγυα κάθε προσπάθεια «νομιμοποίησης» της, όπως βεβαίως και κάθε τάση «συμμετοχής», γ) να ανατρέψει όλη την πολιτική σύλληψη του Γραφείου Εσωτερικού και να «επανασυμφιλιώσει» την Αριστερά με τις λαϊκές μάζες με ένα τρόπο όμως αντιφατικό και ιδιόμορφο. Το «Πολυτεχνείο» είναι από τη μια, μια ρήξη εκτός γραμμής για την Αριστερά. Μια αναπάντεχη έκρηξη του μαζικού κινήματος που δεν ήταν «προγραμματισμένη» γι' αυτό και ήταν «μη ελεγχόμενη». Ταυτόχρονα όμως, η Αριστερά είναι πολιτικά παρούσα στο «Πολυτεχνείο» λόγω της σχέσης της με το φοιτητικό κίνημα, το αντιστασιακό της κύρος και τις, έστω και ελάχιστες, οργανωμένες δυνάμεις που διατηρεί, δ) να επανατοποθετήσει με υλικούς πραγματικούς όρους το πρόβλημα της επαναστατικής στρατηγικής για την κατάληψη της πολιτικής εξουσίας από τις λαϊκές δυνάμεις και την Αριστερά. Ξανάφερε στην επικαιρότητα ύστερα από δεκαετίες το πρόβλημα της κατά μέτωπον ρήξης του λαϊκού κινήματος με τις δυνάμεις του καθεστώτος και επανέγραψε αντικειμενικά ως τάση την προοπτική της λαϊκής εξουσίας, πολύ πιο μακριά από την «αποκατάσταση της δημοκρατίας». Βέβαια, η εξέγερση του «Πολυτεχνείου» ως ιστορικό αποτέλεσμα της συγκυρίας, ήταν φυσικό να έχει συγκεκριμένα ιδεολογικά και πολιτικά όρια.

7. Τα πολιτικά αποτελέσματα του «Πολυτεχνείου»

Η καταστολή του «Πολυτεχνείου» δημιούργησε πολιτικό κενό καθοδήγησης της πάλης απέναντι στη δικτατορία. Το πολιτικό αυτό κενό οφείλεται από τη μια στο ότι η «εξέγερση» ανέτρεψε όλη την προηγούμενη πολιτική γραμμή της Αριστεράς στην πράξη (είτε αυτή ήταν η «αναμονή» της αντιιμπεριαλιστικής αλλαγής, είτε η «ένοπλη πάλη» είτε η διεύρυνση της «φιλελευθεροποίησης»), ενώ από την άλλη το άμεσα ορατό αποτέλεσμα του «Πολυτεχνείου» δεν ήταν η ανατροπή της δικτατορίας, αλλά η ανατροπή του Παπαδόπουλου από την «σκληροπυρηνική» ομάδα της ΕΣΑ και των μεσαίων αξιωματικών του Στρατού.

Το «Πολυτεχνείο» δηλαδή ενώ δείχνει το δρόμο του αγώνα, δεν δείχνει εντούτοις το δρόμο του ως το τέλος νικηφόρου αγώνα. Οι λόγοι δεν είναι δύσκολο να εξηγηθούν. Αφορούν πριν απ' όλα τους όρους που οργανώνεται το «Πολυτεχνείο». Είναι μια κορύφωση του αντιδικτατορικού αγώνα που γίνεται με τρόπο αυθόρμητο. Οι πολιτικές οργανώσεις της Αριστεράς μέσα από αλληπάλληλα χτυπήματα, με μικρές οργανωμένες δυνάμεις, είναι ουσιαστικά ανύπαρκτες και αδύναμες να καθοδηγήσουν τη ρήξη. Η ανυπαρξία οργανωμένου λαϊκού κινήματος, μετά την τρομοκρατία που επέφερε η επιβολή του πραξικοπήματος, καθιστά δύσκολη τη συνολικοποίηση της ρήξης και την επέκτασή της έξω από τους πανεπιστημιακούς χώρους. Το απροετοίμαστο της εξέγερσης είναι η απόρροια τελικά των πολιτικών όρων μέσα στους οποίους πραγματοποιείται, ενώ το αποτέλεσμα είναι η αδυναμία

¹³ Για την πολιτική καθοδήγηση της εξέγερσης, τα πολιτικά της αποτελέσματα και την στάση της Αριστεράς, βλέπε την ανάλυση του Χρύσανθου Λαζαρίδη (1978).

προετοιμασίας της διάδοχης λύσης στη δικτατορία. Αλλά πέρα από αυτούς τους πραγματικούς όρους, αυτό καθ' εαυτό το γεγονός της ρήξης, είχε να αντιμετωπίσει τη γραμμή των αριστερών κομμάτων στη δεδομένη περίοδο, γραμμή που κάθε άλλο παρά συνελάμβανε την ιστορική σημασία των γεγονότων εκείνων και άρα ήταν αδύνατο να το καθοδηγήσει.

Το ΠΑΚ του Α. Παπανδρέου επιμένει στον εθνικοαπελευθερωτικό χαρακτήρα του αντιδικτατορικού κινήματος. Προσανατολίζεται σε μορφές «ένοπλης εξέγερσης» τονίζοντας πως είναι ο μόνος δρόμος του αντιϊμπεριαλιστικού αγώνα. Παρότι το ΠΑΚ διεκδικεί από τις άλλες αριστερές οργανώσεις τον πιο ριζοσπαστικό χαρακτήρα, τα πολιτικά αποτελέσματα της γραμμής του ήταν μηδαμινά.¹⁴ Το πρόβλημα βέβαια δεν ήταν η αδυναμία του να οργανώσει ένοπλη αντίσταση ενάντια στη δικτατορία. Το πρόβλημα παραπέμπει στο γεγονός ότι μια τέτοια γραμμή είναι γραμμή «αναμονής» των μαζών και του μαζικού κινήματος. Όταν η ένοπλη αντίσταση ανάγεται στη μοναδική μορφή που πρέπει να λάβει ο αντιδικτατορικός αγώνας, τότε εκμηδενίζονται οι άλλες μορφές ανάπτυξης του μαζικού κινήματος. Η ρήξη, από πολιτική και κοινωνική διαδικασία σύγκρουσης των μαζών με το κράτος, ανάγεται σε «στιγμαία» στρατιωτικο-πολιτική μάχη της δυναμικής «πρωτοπορίας», που βέβαια παραπέμπεται πάντα στις καλύτερες συνθήκες οργάνωσης κλπ. Έτσι, όταν η ρήξη είναι μια υπαρκτή, αντικειμενική πραγματικότητα, συμπύκνωση ταξικής πάλης, η «ένοπλη πρωτοπορία» εμφανίζεται χωρίς γραμμή «συμμαχιών» και χωρίς πολιτική αναζήτηση στο τι διαδέχεται τη δικτατορία.¹⁵

Αργότερα, ο Ανδρέας Παπανδρέου θα ασκήσει σωστή κριτική στο «Πολυτεχνείο» με βάση τη λογική που υπαγορεύει αποκλειστικά την αλληλεξάρτηση της ρήξης με την ένοπλη πάλη. Εντούτοις δεν κατανοεί τον άμεσο τρόπο επέμβασης των μαζών στην πολιτική σκηνή και δεν διακρίνει πως είναι άλλο πράγμα η επαγγελία ένοπλου αγώνα ως γραμμή ρήξης και άλλο πράγμα η ένοπλη αντίσταση του «Πολυτεχνείου» στη στρατιωτική καταστολή, κάτι που προϋπόθετε ανώτερο επίπεδο οργάνωσης των μαζών και σαφή κοινωνικά και ταξικά στηρίγματα, όπως και πολιτική καθοδήγηση.¹⁶

Από ανάλογη στάση «αναμονής» το ΚΚΕ δεν αναγνωρίζει κατ' αρχήν στο «Πολυτεχνείο» παρά μόνο «300 προβοκάτορες», αν και οι δυνάμεις της αντιΕΦΕΕ συμμετέχουν στις κινητοποιήσεις. Όπως και το ΠΑΚ έτσι και το ΚΚΕ, αναγκάζεται να «ακολουθήσει» το Πολυτεχνείο χωρίς να μπορεί να καθοδηγήσει πολιτικά τη ρήξη με τη δικτατορία.¹⁷ Το ΚΚΕεσ. αφού αιφνιδιάζεται από τη, τροπή που παίρνουν οι εξελίξεις μετά την κατάληψη, ψέγει τη κυβέρνηση Μαρκεζίνη γιατί «ενώ οι φοιτητές εξήτησαν δημοκρατικές λύσεις στα σπουδαστικά τους αιτήματα, η κυβέρνηση τις απέρριψε και ανέλαβε την ευθύνη για την εξέλιξη. Ενώ όφειλε και οφείλει να τις υιοθετήσει».¹⁸

¹⁴ Όπως παρατηρεί ο Μάριος Νικολινάκος (1975, σελ.69-70): «Ενώ στη στρατηγική των δύο ΚΚΕ δεν είναι καθόλου σαφές πώς η πολιτική αντίσταση μπορεί να προκαλέσει την πτώση της δικτατορίας, το αίτημα του ΠΑΚ για δυναμική αντίσταση δίνει μια ξεκάθαρη απάντηση (...) Έτσι το ΠΑΚ και οι πολιτικές δυνάμεις που βρίσκονται πίσω του ξεπέρασαν από αριστερά τα δύο ΚΚΕ και προχώρησαν στο ρόλο ενός επαναστατικού κινήματος».

¹⁵ Σε αυτήν την προβληματική εντάσσονται τα κείμενα της περιόδου 1972-73. Είναι ενδεικτικό, ότι ο Μ. Νικολινάκος που 3 χρόνια αργότερα θα προσχωρήσει στο ΠΑΣΟΚ (1977), αποτυπώνοντας το κλίμα της εποχής, χαρακτηρίζει τον Α. Παπανδρέου ως εξής: «Ο Παπανδρέου εξελίχθηκε σ' έναν συμπαθητικό ρομαντικό, που ίσως μπορεί να ενθουσιάζει μερικούς εφήβους. Διαφαίνεται όμως ότι έχει χάσει κάθε επαφή με την ελληνική πραγματικότητα (...) Δεν υποδεικνύει καμιά πολιτική διέξοδο από τη σημερινή κατάσταση, δεν συγκεκριμενοποιεί καμιά δυνατότητα για τον αγώνα στην Ελλάδα τα ερχόμενα χρόνια. Γιατί το ότι η ένοπλη σύγκρουση είναι το μοναδικό φάρμακο, δεν είναι καμιά σοφία. Επομένως είναι απολίτικος» (1975, σελ. 72). Βλέπε επίσης: «Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ» (1976), τα σχετικά κείμενα.

¹⁶ Α. Παπανδρέου: «Για μια ισότιμη και αδελφική συμμαχία», 1 Μαρτίου 1974, στο «Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ» (1976, σελ. 74).

¹⁷ Τα κείμενα του ΚΚΕ στο Λιβαδάς κ.α. (1983).

¹⁸ Δήλωση Δρακόπουλου, όπ.παρ. Βλέπε επίσης υποσημείωση 8. Ακόμη πιο καθαρά είναι τα «μαθήματα» που πήρε το ΓΕ μερικούς μήνες μετά. Στο «σχέδιο θέσεων του Γραφείου της ΚΕ του ΚΚΕεσ. (αρχές 1974): Μαθήματα από το λαϊκό ξεσήκωμα του Νοέμβρη και τα καθήκοντα του κόμματος σήμερα», αναφέρεται μεταξύ άλλων σαν «κριτική» στο φοιτητικό κίνημα: «5) Μια πιο σωστή ιεράρχηση στόχων θα πρόβαλλε σαν σύνθημα δράσης τα φοιτητικά αιτήματα (...) Και σαν σύνθημα ζύμωσης την καταγγελία της δικτατορίας, την αμερικανοκρατία (...) και

Το πρώτο λοιπόν πολιτικό αποτέλεσμα, αφορά αυτό που επιγραμματικά ονομάζουμε «ανολοκλήρωτη νίκη» του «Πολυτεχνείου». Δηλαδή, ενώ οι λαϊκές μάζες εισέρχονται βίαια και άμεσα στη πολιτική σκηνή επανακτώντας εμπιστοσύνη στις δυνάμεις τους, χάνουν εντούτοις τη μάχη της πτώσης της δικτατορίας υπό τους όρους που θα επέβαλε το κίνημα.¹⁹ Παρά την αποτυχία όμως αυτή, επανασυνδέονται με τα κόμματα της Αριστεράς τα οποία με τη σειρά τους συμβολοποιούν την εξέγερση και αναφέρονται στο «Λαό», ενώ αδυνατούν να καθοδηγήσουν πολιτικά τη σύγκρουση και να την εγγράψουν στη σοσιαλιστική προοπτική. Η καταστολή του «Πολυτεχνείου» αν και ακυρώνει την αυτόνομη πολιτική επέμβαση των μαζών στις εξελίξεις, δεν ακυρώνει την παρουσία τους στην πολιτική σκηνή που διαμεσολαβείται μέσω των αριστερών κομμάτων που «νομιμοποιούνται» ντε φάκτο, αλλά και του αντιδικτατορικού αστικού πολιτικού προσωπικού (που αναβαθμίζεται αισθητά μετά το Πολυτεχνείο).

Το δεύτερο πολιτικό αποτέλεσμα του «Πολυτεχνείου» αφορά την ενεργοποίηση της «σκληροπυρηνικής» τάσης του στρατού κάτω από την αρχηγία του Ιωαννίδη.²⁰ Είδαμε παραπάνω πως η «πολιτική» τάση του στρατού με εκφραστή τον Παπαδόπουλο κυριάρχησε πάνω στις αντίθετες και αναδείχθηκε η ηγεμονική αστική γραμμή. Αν οι αντιθέσεις στο στρατό προϋπάρχουν όμως, αυτό δεν σημαίνει ότι υπάρχουν οι πολιτικοί όροι ανατροπής της πολιτικής αυτής, ή για να το πούμε καλύτερα, δεν υπάρχει κενό πολιτικής που να επιτρέπει σε μια «σκληροπυρηνική» τάση να επιβληθεί και να σταθεροποιήσει τη θέση της. Το κενό αυτό εμφανίζεται σαφώς μετά την καταστολή του «Πολυτεχνείου». Η «φιλελευθεροποίηση» απέτυχε ως γραμμή, όταν η ίδια κατέφυγε στο στρατιωτικό νόμο και επιβεβαίωσε την αδυναμία της να νομιμοποιηθεί από τις λαϊκές μάζες και παράλληλα ανάγκασε τους πολιτικούς που συμφωνούσαν έστω και κριτικά μαζί της να αναδιπλωθούν για να διατηρήσουν το πολιτικό τους κύρος.

Με άλλα λόγια, ο δρόμος για την επικράτηση «Ιωαννίδη» έπρεπε να περάσει μέσα από την αποτυχία τόσο της «φιλελευθεροποίησης», όσο όμως και την αδυναμία του «Πολυτεχνείου» να επιβάλλει αυτό την εναλλακτική λύση στη δικτατορία. Και αντίστροφα, η ενεργοποίηση και επικράτηση του Ιωαννίδη δεν θα μπορούσε να υλοποιηθεί αν η είσοδος των μαζών απρόσμενα στο προσκήνιο, δεν ανέτρεπε τους μέχρι εκείνη τη στιγμή συσχετισμούς.

Υπάρχει βεβαίως και ένα ιστορικό πολιτικό ερώτημα, που η απάντηση του δείχνει μάλιστα και το ρόλο που διαδραμάτισε το «Πολυτεχνείο». Γιατί ο Παπαδόπουλος και ο Μαρκεζίνης κατέφυγαν στη λύση του στρατιωτικού νόμου για να αντιμετωπίσουν το «Πολυτεχνείο», όταν ήταν σαφές ότι κάτι τέτοιο θα υπονόμει την ίδια τους την πολιτική;

το αίτημα για κυβέρνηση εθνικής ενότητας και ελεύθερες εκλογές για Συντακτική. Έτσι ή χούντα θα δυσκολευόταν να επέμβει βίαια και αιματηρά(!)» (όπ.παρ.).

¹⁹ Εκτιμώντας τα γεγονότα του Πολυτεχνείου, το ΕΚΚΕ θα μιλήσει για τακτική ήττα. «Ωστόσο, για να μπορέσουμε ν' αξιοποιήσουμε και να εμπεδώσουμε τ' αποτελέσματα αυτής της πολιτικής νίκης, ακόμα καλύτερα για να μπορέσουμε να ολοκληρώσουμε την πολιτική νίκη θα πρέπει ταυτόχρονα να διαπιστώσουμε ότι τα γεγονότα της 16 του Νοέμβρη κατάληξαν σε μια τακτική ήττα, σε μια προσωρινή αλλά αναγκαστική και όχι οργανωμένη υποχώρηση για το λαϊκό κίνημα. Η τακτική ήττα βρίσκεται στο γεγονός ότι με το βίαιο τερματισμό της κατάληψης του Πολυτεχνείου, με την αιματηρή κατάπνιξη της λαϊκής κινητοποίησης, ή πρωτοβουλία περνούσε και πάλι προσωρινά από τη μεριά του εχθρού». Εκτός από την έλλειψη οργάνωσης και καθοδήγησης, η «τακτική ήττα» οφειλόταν στο ότι «ή επαναστατική ορμή των μαζών δεν στάθηκε δυνατό ν' αναπτυχθεί σύμφωνα με μια γραμμή στηριγμένη πάνω σε μια σωστή εκτίμηση του συσχετισμού δυνάμεων». Ο στόχος της εξέγερσης δηλαδή η πτώση της δικτατορίας αλλά και το σύνθημα της γενικής απεργίας που έμπαινε από διάφορες πλευρές, κατά το ΕΚΚΕ «δεν ανταποκρινόταν στον σημερινό συσχετισμό των δυνάμεων. Και τούτο, γιατί οι λαϊκές μάζες, παρ' όλη την οξυμένη τους αντίθεση (...) είναι ακόμη ανοργάνωτες, ενώ ο εχθρός, παρ' όλη την μεγάλη πολιτική του αδυναμία και την εσωτερική του διάσπαση, είναι ασύγκριτα πιο οργανωμένος» (Ανακοίνωση του ΕΚΚΕ, Αθήνα 27/11/1973, στο ΕΚΚΕ (1974, σελ. 110).

²⁰ Ο Ευάγγελος Αβέρωφ, 6 χρόνια μετά, θα δηλώσει για το Πολυτεχνείο: «Ήταν το έναυσμα που ώθησε πολλούς νέους αξιωματικούς (λίγο πολύ απογοητευμένους από την δικτατορία) να συσπειρωθούν γύρω από τον Ιωαννίδη που ετοίμαζε συνομοσία, αλλά δεν μπορούσε να την κάνει πράξη» (Αβέρωφ 1979). Βλέπε επίσης Χαραλάμπης (1985, σελ. 287) και την απολογία του Δ.Ιωαννίδη στη Δίκη του Πολυτεχνείου (Δίκες, πρακτικά 1976, τόμος Γ', σελ. 1236).

Πριν απ' όλα ο κίνδυνος ανατροπής τους από τη στρατοκρατική τάση είχε υποτιμηθεί τελείως (κύρια από τον Παπαδόπουλο), μια που αποκλείε περίπτωση αυτόνομης ενεργοποίησης της και αποδέσμευσης της από την κύρια τάση. Αλλά η κυρίως απάντηση είναι αλλού: η ταχύτατη πολιτικοποίηση της φοιτητικής εξέγερσης δημιουργούσε επικίνδυνες καταστάσεις για το καθεστώς. Μια, ή δυο μέρες κατάληψης παραπάνω, δημιουργούσαν για το καθεστώς σοβαρούς υπαρκτούς κινδύνους για ακόμη μεγαλύτερη μαζικοποίηση, συνολικοποίηση της εξέγερσης πανελλαδικά, για καλύτερη οργάνωση της. Η απάντηση του καθεστώτος έπρεπε να είναι άμεση και δυναμική αν ήθελε να προλάβει τις εξελίξεις.

Αν όμως το «Πολυτεχνείο» άνοιξε το κενό πολιτικής, την ανάγκη ανατροπής Παπαδόπουλου-Μαρκεζίνη ενίσχυσε το γεγονός του αραβοϊσραηλινού πολέμου το φθινόπωρο του '73. Για τους Αμερικανούς η υπεράσπιση ζωτικών στρατηγικών συμφερόντων του αμερικάνικου ιμπεριαλισμού στην ανατολική Μεσόγειο, επιβάλλει την ενσωμάτωση της Κύπρου στο αμυντικό νατοϊκό σύστημα που θα χρησίμευε ως στρατηγικό πεδίο ελέγχου της Μέσης Ανατολής και πεδίο αφετηρίας της ενίσχυσης του Ισραήλ. Η ενσωμάτωση της Κύπρου δεν μπορεί παρά να περάσει μέσα από την ανατροπή του Μακαρίου, που κάτω από τη πίεση της ελληνοκυπριακής αστικής τάξης αλλά και της Αριστεράς (ΑΚΕΛ, ΕΔΕΚ), αμύνεται στις αμερικανικές πιέσεις. Πρέπει να περάσει όμως και μέσα από την ανατροπή των Παπαδόπουλου-Μαρκεζίνη οι οποίοι κάτω από την ανάγκη να διατηρήσουν την υποστήριξη της ελληνικής αστικής τάξης (σύγκλιση με εξωτερική πολιτική των ευρωπαϊκών χωρών, σχέσεις με τον αραβικό κόσμο) και να διασφαλίσουν τη «φιλελευθεροποίηση» και τη συναίνεση σε αυτή των κυριαρχούμενων τάξεων, «ανεξαρτητοποιούνται» σχετικά από την αμερικανική στρατηγική. Σε αυτή την αντίθεση, θα βρει ο Ιωαννίδης το βασικό στήριγμα της δικτατορίας του. Αποβλέπει κυρίως σε πρώτη φάση στην «επίλυση» του Κυπριακού. Αποσυνδεδεμένη η νέα δικτατορία από τα ελληνικά αστικά συμφέροντα και απομονωμένη από τον ελληνικό λαό, έχει ως στήριγμα της (εκτός από τη στρατιωτική της δύναμη) κυρίως την αμερικανική εξωτερική πολιτική.²¹

8. Η «ανολοκλήρωτη» νίκη του Πολυτεχνείου και η πρωτοβουλία των αστικών πολιτικών δυνάμεων

Η επικράτηση Ιωαννίδη δεν αφαίρεσε από το στρατό την ιδιότητα του μοναδικού κέντρου εξουσίας. Αντίθετα οι πιο κατασταλτικές μερίδες του, η ΕΣΑ αλλά και η Αστυνομία ή η Χωροφυλακή ενίσχυσαν τόσο πολύ την ιδιαίτερη θέση τους ώστε μπορούμε να πούμε ότι η τάση δεν είναι να ξεφύγει ο έλεγχος από το Στρατό αλλά αντίθετα να περιέλθει στις πιο «ακραίες» μερίδες του. (Πρόκειται για μετατόπιση πρωτοβουλίας και όχι κέντρων εξουσίας). Τώρα όμως η εναλλακτική λύση στη δικτατορία αποσυνδέεται από αυτόν (σε αντιδιαστολή με τη «φιλελευθεροποίηση») και περιέρχεται αποκλειστικά στον αστικό πολιτικό κόσμο.

Αυτό μπορούμε να πούμε πως είναι το τρίτο σημαντικό αποτέλεσμα του «Πολυτεχνείου». Μέχρι το 1973 οι αντιστασιακές οργανώσεις και οι οργανώσεις της Αριστεράς έχουν επωμισθεί όλες τις ευθύνες του αντιδικτατορικού αγώνα. Όλη αυτή την περίοδο οι αστικές πολιτικές δυνάμεις αποσυνδεδεμένες τόσο από τις προσβάσεις τους στο κράτος (λόγω δικτατορίας), όσο και από τα κοινωνικά τους ερείσματα (τα οποία υποστήριξαν τη δικτατορία ως το μόνο τρόπο για να συνεχισθεί η ίδια μετεμφυλιακή εξουσιαστική δομή) είναι καταδικασμένες είτε σε αναμονή, είτε σε «γέφυρα» με τη χούντα.

Η κατάρρευση ταυτόχρονα της «φιλελευθεροποίησης» και η αδυναμία του «Πολυτεχνείου» μαζί με την οργανωτική διάλυση της Αριστεράς, άνοιξε το έδαφος ουσιαστικά στις αστικές πολιτικές δυνάμεις για την προετοιμασία της διάδοχης λύσης, σε ρήξη πλέον με τη δικτατορία. Η «μεταπολίτευση» ως τομή στο τρόπο άσκησης της πολιτικής εξουσίας, αρχίζει να διαφαίνεται ως προοπτική στον ορίζοντα. Μια «μεταπολίτευση» όμως

²¹ Χαραλάμπης: «Η αποτυχία αυτομετασχηματισμού», (1985, σελ.296-302).

δεν μπορούσε πλέον να μείνει μέσα σε «προδιαγεγραμμένα όρια». Για να μπορέσει να «πείσει» και να νομιμοποιηθεί από τις μάζες έπρεπε να επιφέρει μια σαφή αλλαγή στις δομές της εξουσίας. ΜΕ αυτό τον τρόπο, τον έμμεσο αλλά οπωσδήποτε καθοριστικό, οι λαϊκές μάζες παρά το «ανολοκλήρωτο» του «Πολυτεχνείου» εξακολουθούν να είναι παρούσες στην πολιτική διαδικασία και να επηρεάζουν τις εξελίξεις των οποίων όμως δεν έχουν την πρωτοβουλία. Το σημείο στο οποίο επικεντρώνεται η κύρια αντίθεση ως προς την μεταπολίτευση είναι το «βάθος» της τομής της και ειδικότερα η έκταση και ο ρόλος της θέσης του στρατού μέσα στην αστική εξουσία. Ή διαφορετικά, μέχρι ποίου βαθμού θα προχωρήσει ο «εκδημοκρατισμός» της εξουσίας και μέχρι ποίου σημείου θα διαφοροποιηθεί αυτή από τη μετεμφυλιακή δομή της.

Ενδεικτική σε αυτό το σημείο είναι η διορατικότητα με την οποία αντιλαμβάνεται την πορεία των εξελίξεων και των πολιτικών αντιθέσεων ένας από τους πρωταγωνιστές του απριλιανού πραξικοπήματος, ο Ν. Μακαρέζος. Στο υπόμνημα του τον Απρίλιο του '74, απευθυνόμενος στη τότε ηγεσία Γκιζίκη-Ιωαννίδη, θέτει το ζήτημα μιας «μεταπολίτευσης» ως αναγκαίας, με κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας απ' όλους τους πολιτικούς (πλην, εννοείται, της Αριστεράς) και με σταθερό και ανεξάρτητο κέντρο εξουσίας το στρατό.²²

9. Η «λύση Καραμανλή»

Παρόμοιες εκτιμήσεις που κατανοούν αυτή τη βασική αντίθεση της συγκυρίας υπάρχουν αρκετές και στην πορεία θα εμφανισθούν περισσότερες. Εδώ θα σταθούμε στη «λύση Καραμανλή». Η λύση αυτή προτείνεται και συζητιέται όλο και περισσότερο από διαφορετικές αστικές πλευρές, που όλες προσβλέπουν η καθεμιά για λογαριασμό της στον Καραμανλή.

Ο Βασιλιάς εκδηλώνεται υπέρ μιας λύσης Καραμανλή με απώτερο στόχο την επαναφορά της μοναρχίας. Μερίδες του στρατού (Γ' Σώμα-Ντάβος) πλειοδοτούν σε μια επαναφορά μοναρχίας Καραμανλή, ουσιαστικά δηλαδή σε μια συνέχεια της μετεμφυλιακής εξουσιαστικής δομής. Η λύση Καραμανλή υποστηρίζεται και από τη μερίδα του Τύπου (ΒΡΑΔΥΝΗ), αλλά ακόμα και από το ΝΑΤΟ που, προκρίνοντας μια διάδοχη κατάσταση στον Ιωαννίδη, μέσω του Λουνς δηλώνει ότι μια κυβέρνηση Καραμανλή θα ήταν σωτήρια για την Ελλάδα.

Γιατί όμως αυτή η σύγκλιση στο πρόσωπο του Καραμανλή; Πριν απ' όλα ο Καραμανλής ήταν ο μόνος αστός πολιτικός που έμεινε έξω από την «κρίση εκπροσώπησης» που οδήγησε στη δικτατορία του '67. Ήταν δηλαδή ένας άφθαρτος εκείνη τη στιγμή πολιτικός ηγέτης, ικανός να εγγυηθεί μια εναλλακτική αστική πολιτική λύση με αποδοχή από ευρύτερα κοινωνικά στρώματα. Η παύση της μοναρχίας έχει ανοίξει το δρόμο για τις στρατηγικές παλιότερες βλέψεις του. Αλλά η λύση Καραμανλή επιζητείται και για το γεγονός ότι εθεωρείτο ιστορικά (λόγω του παρελθόντος του) ο εγγυητής μιας «μεταπολίτευσης», στην οποία ο στρατός θα διατηρούσε όσο πιο πολλά γινόταν ως αστική εφεδρεία.

²² Ψυχάρης (1975, σελ.267). Ιδιαίτερα τα σημεία: β, δ, ε και στ.

10. Η αποδιάρθρωση του στρατού και το «κενό εξουσίας»

Η Τουρκική εισβολή στη Κύπρο ανατρέπει όλα τα πιθανά σενάρια μεταπολίτευσης της προηγούμενης φάσης. Η εισβολή έχει ένα άμεσο πολιτικό αποτέλεσμα: την αποδιάρθρωση του στρατού, του μοναδικού κέντρου εξουσίας που υπήρχε εκείνη τη στιγμή στην Ελλάδα.

Η αποδιάρθρωση οφείλεται σε τρεις σημαντικούς λόγους: α) στην εσωτερικευση των κοινωνικών αντιθέσεων που επιφέρει η επιστράτευση, η ένταξη στο στρατό χιλιάδων οπλιτών, που αποδιρθρώνει την εσωτερική ιδεολογική του συνοχή και ανατρέπει την εγκαθιδρυμένη «ιεραρχία» που είχε επιβάλει η δικτατορία (διοίκηση από την ιωαννινδική κλίκα ανεξαρτήτως βαθμού, ρόλος της ΕΣΑ κλπ.), β) στο τεράστιο ιδεολογικό πρόβλημα που θέτει το ίδιο το γεγονός της αδυναμίας υπεράσπισης του εδάφους, κάτι που καταρρακώνει την ιδεολογική αξιοπιστία του στρατού και το πολιτικό του κύρος (Χαραλάμπης 1985). γ) την αναγκαστική (λόγω εμπόλεμης κατάστασης) ανατροπή της πρωτοκαθεδρίας του στρατού απέναντι στην αεροπορία και στο ναυτικό, κάτι που ανατρέπει την πάγια εσωτερική ιεραρχία στις Ένοπλες Δυνάμεις υπέρ του στρατού (Έκθεση Παπανικολάου, Ψυχάρης 1975, σελ. 205).

Η αποδιάρθρωση του μοναδικού κέντρου εξουσίας, δημιουργεί κενό εξουσίας. Κενό εξουσίας, όχι με την έννοια της ιδεολογικής αποσταθεροποίησης της ταξικής εξουσίας αλλά με την υλικότατη, πραγματική ανυπαρξία πολιτικού κέντρου που συμπυκνώνει την ενότητα της κρατικής εξουσίας και εξασφαλίζει την αναπαραγωγή της.²³ Το «κενό εξουσίας» μάλιστα γίνεται εξαιρετικά επικίνδυνο τις ώρες εκείνες από τη παρουσία του λαού στους δρόμους της Αθήνας. Η αγωνία του Γκιζίκη και των στρατιωτικών να βγουν με πολιτική κυβέρνηση από τη περίφημη σύσκεψη της 23ης Ιουλίου είναι χαρακτηριστική. Μπροστά σε μια εθνική κρίση, μέσα σε εμπόλεμη κατάσταση, χωρίς κυβέρνηση, με το στρατό ουσιαστικά υπό διάλυση, με τη «λύση Καραμανλή» απροετοίμαστη λόγω των απρόβλεπτων εξελίξεων και του τουρκικού αιφνιδιασμού, η ντε φάκτο κατάργηση του στρατιωτικού νόμου και η νομιμοποίηση των λαϊκών διαδηλώσεων, έκαναν την κατάσταση τόσο κρίσιμη για την αστική εξουσία όσο ποτέ άλλοτε στη μεταπολεμική ιστορία.²⁴ Τώρα μάλιστα, όχι ως αποτέλεσμα μιας μετωπικής αναμέτρησης με τις λαϊκές δυνάμεις, αλλά ως όξυνση των εσωτερικών της αντιφάσεων και αποτυχία της πολιτικής της.

Οι λαϊκές μάζες βέβαια που κατέβηκαν στους δρόμους τη μέρα εκείνη, είχαν εναποθέσει την τύχη της μετάβασης, στους πολιτικούς και στους στρατιωτικούς που συμμετείχαν σε εκείνη τη σύσκεψη. Ανοργάνωτες, με τις «φυσικές πρωτοπορίες» αδύναμες και απροετοίμαστες εκείνη τη στιγμή να ενοποιήσουν αντιθέσεις και να καθοδηγήσουν,

²³ Είναι εκπληκτική και μοναδική στην σύγχρονη ελληνική πολιτική ιστορία η καθαρότητα και ο πανικός στις δηλώσεις των αστών πολιτικών: 1) «Μας είχε δοθεί η έντύπωση ότι την ώρα εκείνη δεν υπήρχε κυβέρνηση. Αυτό αποτελεί κυριολεξία, καίτοι κανονικώς και παρατημένοι κυβερνήσεις μέχρις ότου παραδώσαν εις την νέαν, υπάρχουν [υπ. ΧΒ-ΓΜ]» (Μαρκεζίνης 1979, σελ. 562). 2) «Η συμφορά [ΣΣ. της Κύπρου](...) έφερε στη διάλυση του "καταστήματος" και στη δημιουργία ενός πρωτοφανούς στην ιστορία του τόπου κενού, πού δεν σημειώθηκε μόνο και δεν εκδηλώθηκε μόνο στις 23 Ιουλίου αλλά είχε εκδηλωθεί ήδη δύο-τρεις μέρες πριν. Η χώρα βρέθηκε χωρίς καμιά ηγεσία. Ούτε καν κακή ηγεσία! Η χώρα η όποια είχε δικτατορία επτά χρόνια και τρεις μήνες, έπαψε ξαφνικά να είναι κράτος (...) Όλοι είχαμε το αίσθημα ήδη από τις 20-21 Ιουλίου ότι δεν υπάρχει πλέον τίποτα, ότι υπάρχει κενό» (Π. Κανελλόπουλος, στο Ψυχάρης 1975, σελ. 169). 3) Ενδεικτικό της διάλυσης είναι ακόμα πώς ο αρχηγός του Ναυτικού Αραπάκης «πήρε την πολιτική πρωτοβουλία» να διαπραγματευτεί ο ίδιος... ως κράτος την κατάπαυση του πυρός με τον Σίσκο, εκπροσωπώντας την κυβέρνηση. Αυτοαναγορεύτηκε, δηλαδή, σε πραγματικό κέντρο εξουσίας!: «Υπό τοιαύτας σκέψεις διακατεχόμενος ετόλμησα να αναλάβω την πρωτοβουλία με πλήρη συναίσθησιν των ευθυνών μου, καθ' όσον αφορά τας τύχας του Έθνους και της Νήσου. Εκάλεσα εις το τηλέφωνον τον κ.Σίσκο με πρόθεσιν να πραγματοποιήσω οπωσδήποτε την κατάπαυσιν του πυρός. Ο Σίσκο με ηρώτησε εάν εκπροσωπώ την Κυβέρνησιν. Ηναγκάσθην να τον βεβαιώσω. Το ίδιο έπραξα και όταν με ηρώτησεν ειδικώς εάν είναι σύμφωνος και ο ταξίαρχος Ιωαννίδης. Απαντών ως άνω καταφατικών, επίστευα ότι ούτω προέβαλε το Εθνικόν Συμφέρον και ότι ήτο ο μόνος τρόπος δια να φθάσω εις θετικόν αποτέλεσμα (Απόρρητη έκθεση Αραπάκη, στο Ψυχάρης 1975, σελ. 250).

²⁴ «Ήτο δε τόση η αγωνία των ευρισκομένων εις την αρχήν ώστε έσπευσαν αμέσως να δώσουν δι' όλων των δικτύων την είδησιν περί της συσκέψεως, διότι κατ' εμέ χωρίς αμφιβολίαν ανησυχούν δια την αντίδρασιν του πεζοδρομίου. Διεπίστωσα αυτό άλλωστε και προσωπικώς [υπ. ΧΒ-ΓΜ]» (Μαρκεζίνης 1979, σελ. 569).

περίμεναν τη λύση και δεν είχαν φιλοδοξία να την επιβάλλουν. Ενδεχόμενο ναυάγιο όμως της σύσκεψης, αδυναμία «να βγούμε με κυβέρνηση» όπως εκλιπαρούσε ο Γκιζίκης, θα δημιουργούσε απρόβλεπτες συνεπείς. Ο Μαρκεζίνης το ομολογεί δίνοντας τον τόνο των γεγονότων: «Εφοβούνται (οι στρατιωτικοί) ότι δεν θα αδύνατο να συγκρατήσουν την τάξιν αν με τον τερματισμόν της συσκέψεως δεν ανηγγέλετο ο σχηματισμός πολιτικής κυβερνήσεως».

Μιλήσαμε πρωτύτερα για το «βάθος» της τομής της μεταπολίτευσης, ως το πεδίο της κύριας αντίφασης της συγκυρίας. Πράγματι, αν από τη μια μεριά οι λαϊκές διαδηλώσεις τη νύχτα της 23ης Ιουλίου είναι ο ένας πόλος που απαιτεί και πιέζει για αλλαγή, από την άλλη μεριά ο στρατός με την ηγεσία του προσπαθεί να συγκρατήσει όσα περισσότερα μπορεί μέσα στο βάρος των περιστάσεων. Ο Νταβός είδαμε ότι προτείνει Βασιλιά+Καραμανλή.²⁵ Ο Μπονάνος (αρχηγός των Ενόπλων Δυνάμεων) έχει προτείνει λίγο καιρό πριν στον Γκιζίκη κυβέρνηση Γαρουφαλιά, γνωστό ακροδεξιό με άριστες σχέσεις με το στρατό. Ο ίδιος ο Γκιζίκης, στην περίφημη σύσκεψη με τους πολιτικούς, προτείνει να παραμείνουν στη νέα κυβέρνηση οι ίδιοι υπουργοί (της εμπιστοσύνης δηλαδή της Ιωαννιδικής χούντας) στα Υπουργεία Άμυνας, Δημοσίας Τάξης και Εσωτερικών, κάτι που απορρίπτεται αсуζητητί από τους Κανελλόπουλο-Μαύρο. Ο Μαρκεζίνης προτείνει μεταβατική κυβέρνηση υπό τον Ξανθόπουλο-Παλαμά, κυβέρνηση εμπειρογνομόνων περί την εξωτερική πολιτική, για να αντιμετωπίσει τα τρέχοντα εθνικά θέματα και μόνο (Ψυχάρης 1975, Μαρκεζίνης 1979, Ξανθόπουλος-Παλαμάς 1979).

Όλες οι διαφορετικές προτάσεις που ρίχτηκαν στο τραπέζι των διαπραγματεύσεων, όπως και εκείνη που προς στιγμήν αποφασίσθηκε (κυβέρνηση Κανελλόπουλου-Μαύρου) είχαν ένα κοινό χαρακτηριστικό: αποδέχονταν την «τομή» με τη στρατιωτική δικτατορία, διέφεραν όμως ως προς το βάθος της. Το εύρος, ή το βάθος της τομής είναι αποτέλεσμα του συσχετισμού δυνάμεων στη στιγμή εκείνη. Προκρίνεται κατ' αρχήν η λύση Κανελλόπουλου. Τόσο η ηγεσία του στρατού όσο και πολλοί από τους παρευρισκόμενους πολιτικούς στην πραγματικότητα ήσαν αντίθετοι σε αυτή τη λύση. Αλλά με τις λαϊκές μάζες στο δρόμο και την τουρκική εισβολή στη Κύπρο σε εξέλιξη ακόμα, ήταν ακατόρθωτο (ή φαινόταν τουλάχιστον) να επιβάλλουν μια λύση διαφορετική. Αναγκάζονται να συναινέσουν στη λύση Κανελλόπουλου για δυο βασικούς λόγους: α) γιατί έπρεπε να υπάρξει αμέσως κυβέρνηση. Παράταση του κενού εξουσίας δημιουργούσε κίνδυνο να χαθεί και ο τελευταίος έλεγχος στις εξελίξεις και β) η κυβέρνηση έπρεπε να «πείθει» το λαό για το δημοκρατικό της ρόλο και οι Κανελλόπουλος Μαύρος με τη συνεπή αντιδικτατορική τους στάση ήσαν οι μόνοι από το αστικό πολιτικό προσωπικό που εγγυώνταν κάτι τέτοιο.

11. Η «τομή» ως αποτέλεσμα της ταξικής πάλης

Κυβέρνηση Κανελλόπουλου δεν έγινε ποτέ. Την ύστατη κυριολεκτικά στιγμή ο Αβέρωφ και οι στρατιωτικοί αντιλήφθηκαν ότι τα πράγματα θα ήταν εξαιρετικά δύσκολα με μια κυβέρνηση Κανελλόπουλου, και πρότειναν Καραμανλή. Το εύρος της «τομής» που θα επιχειρούσε μια κυβέρνηση Κανελλόπουλου ήταν ασφαλώς πολύ μεγαλύτερο από τα όρια ανοχής του στρατού και των πιο συντηρητικών δεξιών πολιτικών. Οι δυνατότητες που θα είχε το λαϊκό κίνημα και η Αριστερά στο νέο σκηνικό θα ήταν ασύγκριτα μεγαλύτερες. (Χαραλάμπης 1985, σελ. 338). Ο Κανελλόπουλος ήταν ένας ηγέτης πολύ πιο φιλελεύθερος και δημοκρατικός από ό,τι απαιτούσε η συγκυρία για την αστική τάξη. Με πραγματική πίστη στο Κοινοβούλιο, θιγμένος και ο ίδιος από το πραξικόπημα του '67, πολύ λιγότερο αυταρχικός, δεν εγγυούταν σαφώς μια «αυταρχική» μεταπολιτευτική εξουσία απέναντι στο λαϊκό κίνημα και τις κυρίαρχόμενες τάξεις.

Ο Καραμανλής αντίθετα, πολιτικός με «σκληρό» παρελθόν ως αρχηγός της ΕΡΕ και πρωθυπουργός της περίφημης δετίας, εγγυούταν πολύ καλύτερα τα μεσοπρόθεσμα και

²⁵ Βλέπε επίσης το περίφημο «τελεσίγραφο» των 250 αξιωματικών του Γ' σώματος, στο Ψυχάρης (1975, σελ. 261).

μακροπρόθεσμα συμφέροντα της αστικής τάξης. Ουδέτερος ουσιαστικά απέναντι στη δικτατορία είχε την έγκριση μεγάλων μερίδων του στρατού, αλλά αποτελούσε και προς το λαό μια «πειστική» λύση για το τέλος της στρατιωτικής δικτατορίας.

Βλέπουμε λοιπόν ότι η μεταπολίτευση, ως ιστορικό αποτέλεσμα, χαρακτηρίζεται από τη διττή σχέση με τους δυο βασικούς πόλους της αντίθεσης, όπως καταγράφονται στο κεντρικό πολιτικό επίπεδο: το λαό από τη μια, και το στρατό από την άλλη. Ως εγχείρημα ιστορικό πρέπει από τη μια να πείσει το λαό για το τέλος της δικτατορίας και άρα να οργανώσει τη συναίνεση και την ανοχή του (κάτι που απαιτεί, βέβαια, αποκατάσταση των πολιτικών ελευθεριών, νομιμοποίηση του ΚΚΕ, κατάργηση του Συντάγματος του 68/73, απελευθέρωση των πολιτικών κρατούμενων κλπ.) και από την άλλη να πείσει το στρατό για το ανυπόστατο του κομμουνιστικού κινδύνου λόγω των θεσμικών αυτών αλλαγών και να καταφέρει έτσι την πειθάρχηση του και την ενσωμάτωση του κάτω από την ευθύνη της πολιτικής εξουσίας.

Η μεταπολίτευση δεν λειτουργεί παρά ως μεσεγγυητής μεταξύ του λαϊκού κινήματος και του Στρατού, κάτω από την ηγεμονία βέβαια του αστικού πολιτικού προσωπικού και ειδικότερα του Καραμανλή. Είναι δε όπως είδαμε μια ηγεμονία που διαμορφώνεται στο έδαφος της «ανολοκλήρωτης νίκης» του λαϊκού κινήματος στο Πολυτεχνείο και στην αποτυχία του στρατού είτε να νομιμοποιήσει τη δικτατορία του (στην πρώτη φάση) είτε να επιλύσει το Κυπριακό (στη δεύτερη).

Η στρατιωτική ηγεσία πίστεψε στην προσωπική ικανότητα του Καραμανλή να περιορίσει τις δυνατότητες εκδημοκρατισμού της εξουσίας που άνοιξε η μεταπολίτευση και να εγγυηθεί μια συνέχεια στο μετεμφυλιακό καθεστώς του στρατού. Η άποψη της ήταν μόνο εν μέρει σωστή. Μπορεί βέβαια να εγγυούταν μια «αυταρχικότερη» δομή από τον Κανελλόπουλο, αλλά ταυτόχρονα το βάθος της «μεταπολιτευτικής τομής» δεν θα κρινόταν βουλευσιαρχικά απ' αυτόν αλλά από τα αποτελέσματα της ταξικής πάλης.

Από την έκβαση δηλαδή που θα καθόριζε ο συσχετισμός ανάμεσα στο λαϊκό κίνημα και το αίτημα του «εκδημοκρατισμού» που έθετε ως αιχμή, και το στρατό που προσπαθούσε να διατηρηθεί ως αυτόνομο κέντρο στην εξουσιαστική δομή. Η έκβαση της μάχης εκείνης θα προδιέγραφε και την ίδια τη μεταπολιτευτική εξουσία και το χαρακτήρα της.

12. Αριστερά και μεταπολίτευση στη «στιγμή»²⁶ της μετάβασης

Η πολιτική γραμμή των κομμάτων της Αριστεράς, για δεύτερη φορά σε ένα χρόνο, αποδειχνεται ανεπαρκής να συλλάβει το πεδίο των αντιθέσεων και να αξιοποιήσει τη δυναμική τους. Το ΠΑΚ, το ΚΚΕ αλλά και οι αριστεριστικές ομάδες κατανοούν τη μεταπολίτευση είτε ως «αλλαγή φρουράς» και Νατοϊκή λύση, είτε ως «συμβιβασμό» μεταξύ στρατοκρατών και δεξιών πολιτικών.²⁷ Προφανώς οι εκτιμήσεις αυτές δεν ήταν αβάσιμες. Η «αλλαγή φρουράς», η Νατοϊκή λύση και ο «συμβιβασμός» ενυπήρχαν σα στοιχεία στον τρόπο που παραδίδεται η εξουσία στον Καραμανλή. Η γραμμή όμως αυτή διακρίνει αποκλειστικά την πλευρά της «συνέχειας» και υποτιμά τελείως την πλευρά της «τομής» με το στρατοκρατικό καθεστώς, όπως και τη δυναμική της μέσα κυρίως στο κενό εξουσίας που πραγματοποιείται. Υποτιμά έτσι το λαϊκό παράγοντα και την ιδιότυπη παρουσία του στις εξελίξεις, κάτι που αντίθετα λαμβάνουν έντονα υπόψη οι στρατιωτικοί και οι πολιτικοί. Βλέποντας τη μια πλευρά, δεν κατανοεί την αντίθεση που πραγματικά κρίνεται εκείνη τη «στιγμή» και άρα προσδιορίζει το χαρακτήρα της σε γραμμή μη επέμβασης κάτι που διευκολύνει αφάνταστα τον Καραμανλή στις πρωτοβουλίες του.

²⁶ Η «στιγμή» στην ιστορική της διάσταση και όχι στη χρονική.

²⁷ Για τα κομματικά κείμενα βλέπε: Αναστασιάδης (1985), Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ (1976), ΚΚΕ (1978) θέσεις για το 10ο Συνέδριο.

Από την άλλη μεριά το ΚΚΕεσ. αναγνωρίζει την «τομή» με το στρατιωτικό καθεστώς, θεωρεί όμως τον Καραμανλή «αιχμάλωτο» του στρατού. Μη μπορώντας να διακρίνει την πολιτική και ιδεολογική κρίση του στρατού, υπερτονίζει τις δυνατότητες του εκείνη τη στιγμή και μεταφέρει την κύρια αντίθεση από το δίπολο εκδημοκρατισμός στρατός, στο δίπολο Καραμανλής στρατός. Έτσι το ΚΚΕεσ. δεν βρίσκει την πολιτική διέξοδο της αντίθεσης παρά στον Καραμανλή, μιμνάροντας έτσι την πολιτική γραμμή του λαϊκού κινήματος στην υποστήριξη Καραμανλή και αφήνοντας το χωρίς προοπτική.²⁸

Ακόμα και αν ο Καραμανλής ήταν «αιχμάλωτος» του στρατού, η πολιτική γραμμή που θα περιόριζε τις δυνατότητες του δεν βρισκόταν παρά μόνο στην προώθηση του «εκδημοκρατισμού». Έτσι, από διαφορετικό δρόμο, το ΚΚΕεσ. αδυνατεί να παρέμβει καθοδηγητικά στο λαϊκό κίνημα, και αφήνει και αυτό, όπως το ΚΚΕ, το ΠΑΚ και οι άλλες δυνάμεις, το έδαφος ανοικτό στον Καραμανλή και τη στρατηγική του.

Μια μεγάλη ιστορική ευκαιρία για τις λαϊκές δυνάμεις θα αφεθεί από την Αριστερά ανεκμετάλλευτη.²⁹ Το αποτέλεσμα της γραμμής της θα διαφανεί πολύ καθαρά στις εκλογές του Νοεμβρίου του '74: Ο Καραμανλής με το 54% θα συμβολοποιήσει τη μεταπολίτευση.

13. Η γραμμή Καραμανλή στη «στιγμή» της μετάβασης

Για τον Καραμανλή από το 1963 το ζήτημα της στρατηγικής της «βαθιάς τομής» που εκπροσωπούσε πολιτικά, εκκρεμούσε. Η επαναφορά του στο προσκήνιο το '74 του έδινε τη χρυσή ευκαιρία να την προωθήσει, έχοντας ως επιπλέον ατού την απουσία πια της μοναρχίας. Οι πρώτες προσπάθειες του κατατείνουν προφανώς στη σταθεροποίηση του στην εξουσία και στην επαναδιατύπωση της αυτόνομης στρατηγικής του αστικού εκσυγχρονισμού μέσα από την εκμετάλλευση της αντίθεσης λαού στρατού.

Έτσι, από τη μία ο Καραμανλής χρησιμοποιεί το λαό σαν σύμμαχο ενάντια στη χούντα,³⁰ νομιμοποιώντας τα κόμματα και κυρίως το ΚΚΕ, απαγορεύοντας τη λογοκρισία κλπ. Διευρύνει έτσι τη λαϊκή συναίνεση στο πρόσωπο του, ενώ από την άλλη μεριά χρησιμοποιεί τη «χούντα» συμμαχώντας μαζί της ενάντια στο λαό (το περίφημο «Καραμανλής, ή τανκς») προσπαθώντας να χειραγωγήσει την δυναμική του κινήματος και να εκμεταλλευτεί το γεγονός της μεταπολίτευσης προς όφελός του. Η λεπτή αυτή ισορροπία του Καραμανλή μέσα στην αντίθεση λαού/στρατού πριμοδοτείται όπως είδαμε τόσο από την κρίση του στρατού, όσο και από το γεγονός ότι η Αριστερά δεν θέτει πολιτικά εμπόδια, αφήνοντας ακάλυπτο το αυθόρμητο του λαού. (Το σύνθημα «Δώστε τη χούντα στο λαό», που ενοποιούσε το πολιτικό αίτημα του εκδημοκρατισμού μένει ουσιαστικά χωρίς πολιτική έκφραση και μοιραία σιγά-σιγά φθιρίεται). Καταφέρνει έτσι ο Καραμανλής να εμφανίζεται ως η μοναδική εθνική λύση στο πολιτικό προσκήνιο τόσο προς το στρατό όσο και προς τις λαϊκές δυνάμεις, αφαιρώντας βαθμιαία και από τους δύο τις δυνατότητες για αυτόνομη παρέμβαση.

Μέχρι τον Οκτώβρη του '74, για την κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας του Κ.Καραμανλή κεντρικό ζήτημα είναι ο στρατός. Το Κυπριακό, από τον Αύγουστο ήδη του '74 αρχίζει να παγώνει και έχοντας καλυμμένα τα νώτα του από την Αριστερά, ο Καραμανλής θέτει τους όρους για την πειθάρχηση και την ενσωμάτωση του στρατού στη δομή της εξουσίας, όχι ως

²⁸ «Το δίλημμα αυτό αποκρύβει στην ουσία μια σειρά πρωτοβουλίες που θα μπορούσαν να πάρουν οι λαϊκές δυνάμεις για την αποχουντοποίηση και τον εκδημοκρατισμό, ανεξάρτητα από τον Καραμανλή, τραβώντας τη διαδικασία της μετάβασης πιο πέρα απ' το σημείο όπου επρόκειτο να τη σταθεροποιήσει ο Καραμανλής», Λαζαρίδης (1978).

²⁹ «Κατά τη στιγμή της κατάρρευσης της χούντας, μια τέτοια ριζική λύση, που ανταποκρινόταν στα συμφέροντα του λαού, δε στάθηκε δυνατό να δοθεί, γιατί το κόμμα μας και γενικότερα το λαϊκό δημοκρατικό κίνημα δεν ήταν στον απαιτούμενο βαθμό ισχυρά και οργανωμένα», ΚΚΕ, Θέσεις για το 10ο Συνέδριο.

³⁰ Απειλεί το στρατό ότι θα κατεβάσει το λαό στους δρόμους αν δεν αποσύρουν τα τανκς από την Αττική (Ψυχάρης, 1976).

αυτόνομο κέντρο εξουσίας, αλλά κάτω από τη πολιτική ευθύνη της εκτελεστικής εξουσίας.³¹ Έτσι λοιπόν μέχρι τότε: α) αποδιάρθρωσε τις κυριότερες τάσεις των αξιωματικών που προσβλέπον συγκεκριμένα στην επαναφορά σε δικτατορία, μετά το ξεπέραςμα της εθνικής κρίσης. Οι τρεις αυτές τάσεις συγκροτούνται από τους Ιωαννιδικούς («μικροί αξιωματικοί»), τους Παπαδοπουλικούς («παλαιοαπριλιανοί») και τους «ανεξάρτητους» (εθνικοσοσιαλιστές, κανταφικοί κλπ.) β) Εντάσσει στο ΑΣΕΑ (Ανώτατο Συμβούλιο Εθνικής Αμύνης) το Ναυτικό και την Αεροπορία και τροποποιεί το συσχετισμό μέσα στις Ένοπλες Δυνάμεις, γ) Αποχωρεί από NATO για να εκτονώσει την λαϊκή δυσαρέσκεια και κυρίως εξαιτίας της ελληνοτουρκικής σύγκρουσης. Γεγονός που σημαίνει τροποποίηση της διάταξης του στρατού και μακροπρόθεσμα θα σημαίνει ιδεολογικό προσανατολισμό κύρια στην αντιμετώπιση του «εξωτερικού» εχθρού πλέον και στον περιορισμό των «βλέψεων» για «εσωτερικό ρόλο», δ) Κερδίζει τη μάχη της αποχώρησης των 163 βαριών αρμάτων μάχης που στρατοπέδευαν στην Αττική, παρά τις αντιρρήσεις των στρατηγών και κυρίως του τότε Αρχηγού Ενόπλων Δυνάμεων Μπονάνου, (11 Αυγούστου), ε) Αναστέλλει τη δραστηριότητα της ΕΣΑ, του ισχυρότερου στηρίγματος της Ιωαννιδικής χούντας (26 Ιουλίου), στ) Αποκαθιστά τις αρμοδιότητες του υπουργού Εθνικής Αμύνης που είχαν εκχωρηθεί και συνταγματικά στον Αρχηγό των Ενόπλων Δυνάμεων, ενώ τέλος, ζ) συλλαμβάνονται, μετά από κινηματογραφική επιχείρηση και τελείως αιφνιδιαστικά οι πρωταίτιοι του απριλιανού πραξικοπήματος (Ψυχάρης 1975 και 1976, Γουντχάουζ 1982).

14. Στρατός και «μεταπολίτευση»

Εξηγήσαμε παραπάνω τους όρους «αποδιάρθρωσης» του στρατού. Η παράδοση της διακυβέρνησης στους πολιτικούς ήταν κάτω από αυτούς τους όρους αναπόφευκτη. Ο στρατός βέβαια δεν έπαψε να αναζητά στην πραγματικότητα την πρωτοκαθεδρία στο καθεστώς μετά τη διευθέτηση του Κυπριακού. Η παρέμβαση των μαζών όμως έχει ανατρέψει το χαρακτήρα της κυβέρνησης Καραμανλή από μια απλή «αλλαγή φρουράς».³²

Έτσι, όπως απέδειξε και η προσπάθεια πραξικοπήματος τον Φλεβάρη του '75, υπήρχε πράγματι ο κίνδυνος μιας νέας εκτροπής από πλευράς στρατού. Ο ίδιος ο Γκιζίκης, ο οποίος αντιλαμβανόταν μάλλον την αδυναμία επιβολής πραξικοπήματος, έγινε πολλές φορές ο κυματοθραύστης πάνω στον οποίο προσέκρουαν οι διαθέσεις αξιωματικών για πραξικόπημα, ή για προνουσιασμένο με σκοπό την επιβολή όρων για το ακαταδίωκτο των απριλιανών πρωταιτίων και τη διατήρηση των χουντικών στο στρατό. Αν όμως από τη μια υπήρχε κίνδυνος πραξικοπήματος, από την άλλη ήταν σαφές ότι *δεν υπήρχαν οι όροι επιβολής του*.³³

³¹ Όπως παρατηρεί σωστά ο Δ. Χαραλάμπης: «Στόχος της μεταπολιτευτικής στρατηγικής δεν ήταν ο εκδημοκρατισμός του στρατού. Ουσιαστικό στοιχείο της νέας στρατηγικής ήταν η οργανωτική και ιδεολογική πειθάρχηση του στρατού στις νέες αστικές επιλογές, στην προσπάθεια για μια νέα οργάνωση της κρατικής εξουσίας. Η σκληρή αλλά και διπλωματική στάση απέναντι στους πρωτεργάτες του παπαδοπουλικού αλλά και του ιωαννιδικού πραξικοπήματος -που διώχθηκαν μόνο βάσει μηνύσεων ιδιωτών- και η προσπάθεια να διατηρηθεί με κάθε τρόπο το κύρος του στρατού, δεν αποτελούσαν διαδικασία βαθύτερου εκδημοκρατισμού του στρατού, αλλά αποσκοπούσαν στη νέα πειθαρχία, στην ενσωμάτωση του στρατού στις νέες στρατηγικές αστικές επιλογές» (1985, σελ. 348).

³² «Η λαϊκή υποστήριξη αλλά και η λαϊκή πίεση έδωσε τη δυνατότητα στον Καραμανλή να επιβληθεί στο στρατιωτικό μηχανισμό, σε βαθμό, (...) που υπερέβαινε κατά πολύ τις προτάσεις του Καραμανλή κατά τη διάρκεια της δικτατορίας. Όπως και τις παλιότερες της "βαθείας τομής"», (Χαραλάμπης, σελ. 345).

³³ Σε μια συζήτηση γύρω από τον κίνδυνο πραξικοπήματος στην περίοδο των εκλογών του Νοεμβρίου 1974, η Βάσω Παπανδρέου απαντώντας στον Μάριο Νικολινάκο γράφει: «Η γνώμη μου είναι ότι δεν θα ήταν εύκολο το Νοέμβριο του 1974 ο στρατός να ξανάστηνε δικτατορία (...) Το ηθικό του στρατού ήταν καταρρακωμένο. Και αυτό υποστήριξε το ΠΑΣΟΚ προεκλογικά (...) Εκείνη την ώρα ο στρατός δεν ήταν σε θέση να εγκαθιδρύσει ξανά στρατιωτική δικτατορία. Το δίλλημα Καραμανλής ή τανκς ήταν όπλο ψυχολογικού πολέμου» (περιοδικό Αντί, τ. 12, Ιανουάριος 1975. σελ. 27).

Οι λόγοι ήταν πολλοί και μερικούς τους έχουμε ξανατονίσει: α) δεν υπήρχε πριν απ' όλα, κρίση πολιτικής εκπροσώπησης όπως το 1967. Κυρίως δε μετά τις εκλογές του '74 και τη μεγάλη νίκη του Καραμανλή ήταν προφανές ότι, έστω και συγκυριακά, η κρίση είχε επιλυθεί, β) Λόγω κυρίως του Κυπριακού, ο στρατός δεν μπορούσε να πάρει εκ νέου το ρόλο του «Κόμματος» της αστικής τάξης, όντας αποσυνδεδεμένος από τα στρατηγικά οικονομικά και πολιτικά της συμφέροντα, γ) Η συνεχιζόμενη επιστράτευση είχε παρατείνει τη διάλυση της συνοχής του ενώ η ένταξη του Ναυτικού και της Αεροπορίας είχε ανατρέψει σε μεγάλο βαθμό τους συσχετισμούς στις Ένοπλες Δυνάμεις, δ) Ο σημαντικός ρόλος που έπαιξαν σε αυτή την περίοδο ο Γκιζίκης, ο Αβέρωφ και ο Γκίκας οι οποίοι λόγω των προσωπικών ιστορικών τους σχέσεων με το στρατό έλεγχαν σταθερά τις κινήσεις των αξιωματικών και αποδιάρθρωσαν τα ερείσματα των πιο «σκληροπυρηνικών» και ε) η παρουσία καθημερινά σχεδόν των λαϊκών μαζών στους δρόμους την περίοδο εκείνη, με τη νομιμοποίηση των κομμάτων της Αριστεράς, τη μαζικοποίηση του φοιτητικού κινήματος, τις πορείες των εργαζομένων κλπ.³⁴

15. Οι εκλογές του '74

Τα αποτελέσματα των εκλογών ήταν η συμπύκνωση όλων των πολιτικών αντιθέσεων και των μετασχηματισμών τους, από το Πολυτεχνείο ως την ημέρα των εκλογών. Ο Καραμανλής νομιμοποιείται ευρύτερα μέσα από τη κυβέρνηση «Εθνικής Ενότητας» ως «Εθνάρχης» και με τα κατάλληλα πολιτικά του ανοίγματα καταφέρνει να συμβολοποιήσει στο πρόσωπο του τη ρήξη με τη δικτατορία. Τα λάθη και οι αδυναμίες της Αριστεράς, τον αναδεικνύουν στα μάτια του λαού ως τον μοναδικό εγγυητή της δημοκρατίας, εγγύηση για την αποφυγή νέας δικτατορίας. Η Αριστερά αν και εξέρχεται από τη δικτατορία με αναβαπτισμένο σχετικά το κύρος της δεν μπορεί εντούτοις να επιβάλλει η ίδια μεταπολίτευση, ή να επηρεάσει καθοριστικά τους όρους της. Από τη κυβέρνηση «Εθνικής Ενότητας» απουσιάζουν οι αντιστασιακές οργανώσεις που σήκωσαν το βάρος της αντιδικτατορικής πάλης.

Εκτός από αυτά, με τη νομιμοποίηση των ΚΚΕ (Σεπτέμβριος 1974), η κρίση της Αριστεράς και η διάσπαση που δημοσιοποιείται, εγκλωβίζει την Αριστερά στην «εσωτερική» της διαμάχη για την ηγεμονία, περιθωριοποιώντας την ακόμη περισσότερο, ενώ η προεκλογική συγκόλληση της «Ενωμένης Αριστεράς» δεν μπορεί να σκεπάσει τη συνολική πολιτική και ιδεολογική της ανυπαρξία, ούτε να προβάλλει κάποια πειστική εναλλακτική πρόταση για τις λαϊκές μάζες.

Η λαϊκή εκπροσώπηση κατευθύνεται με τις εκλογές του '74 στη Νέα Δημοκρατία. Είναι βέβαια μια εκπροσώπηση συγκυριακή και «στιγμιαία» που διαμορφώνεται μέσα από την αναποτελεσματικότητα του λαϊκού κινήματος στη διαδικασία της μεταπολίτευσης. Είναι συγκυριακή γιατί ο Καραμανλής καταφέρνει να επιβάλλει την πολιτική παρουσία του, εκμεταλλευόμενος παράλληλα και την αντίθεση λαού/στρατού και την ταυτόχρονη αδυναμία τους να την επιλύσουν προς όφελος τους. Είναι «στιγμιαία» γιατί: α) καθορίζεται από τη προτεραιότητα διασφάλισης της δημοκρατίας από το χουντικό κίνδυνο. για πρώτη φορά υπάρχει μια τόσο μεγάλη διεύρυνση της εκλογικής βάσης της Δεξιάς από την προδικτατορική της βάση, κάτι που θα ανατραπεί αμέσως στις εκλογές του '77, δείχνοντας τον περιστασιακό χαρακτήρα της.

³⁴ Δεν μπορούμε να εξετάσουμε εδώ τα στοιχεία που έφερε στο φως η υπόθεση Κρυστάλλη-Αλεξάκη για τον ρόλο του τελευταίου (που όπως είναι γνωστό ήταν το καθοριστικό πρόσωπο στο «πραξικόπημα» του '75) και την εκδοχή ότι σκόπιμα διογκώθηκε (ή και κατασκευάστηκε) για να δώσει λαβή, είτε για αποστρατεύσεις είτε για υπονόμευση της θέσης του Αβέρωφ. Βλέπε σχετικά με αυτό, την ιδιαίτερα σημαντική συνέντευξη του Μιχάλη Ζούβελου στο περιοδικό Αντί, τεύχος 301, 11/10/1985 και Αντί, τεύχος 300, «φάκελος ΚΥΠ», 27/9/85. Πρόκειται για αντιθέσεις σίγουρα δευτερεύουσες ως προς το πρόβλημα που θέτουμε εδώ.

β) Το απεργιακό κίνημα, η έντονη αντιπολίτευση, οι αντιστάσεις των μαζών θα αποδείξουν την ανυπαρξία μιας λαϊκής συναίνεσης με πιο μακροπρόθεσμα στοιχεία³⁵ προς τη δεξιά κυβέρνηση.

Είναι επίσης μια «εκπροσώπηση» που κατευθύνεται κατά κύριο λόγο στο ίδιο το πρόσωπο του Καραμανλή, πόσο μάλλον όταν το κόμμα της Ν.Δ. είναι ανύπαρκτο ακόμα, είτε σε οργανωτικό είτε σε ιδεολογικό επίπεδο. Κυριαρχείται η εκπροσώπηση, είτε από εθνικά χαρακτηριστικά (Κυπριακό, ελληνοτουρκική διένεξη) είτε από ιδεολογικά ή άμεσα πολιτικά χαρακτηριστικά (Καραμανλής/τανκς, κινδυνολογία, σταθεροποίηση δημοκρατίας), ενώ τα κοινωνικά, ή τα οικονομικά χαρακτηριστικά, όπως και τα μακροπρόθεσμα πολιτικά είναι ακόμα δευτερεύοντα ή και ανύπαρκτα.³⁶

Πρόκειται, συμπερασματικά, για ένα εκλογικό αποτέλεσμα που καταγράφει την έκβαση της ταξικής πάλης σε όλη την προηγούμενη περίοδο. Μετά τις εκλογές του '74, το τέλος δηλαδή των πιο κρίσιμων μεταβατικών ημερών από τη δικτατορία στη δημοκρατία, ανοίγει η νέα ιστορική περίοδος, η περίοδος της μεταπολίτευσης. Το 54% της Ν.Δ. και του Καραμανλή έχουν καθορίσει το πλαίσιο της νέας δομής της εξουσίας. Οι λαϊκές δυνάμεις θα έχουν στη συνέχεια να αντιμετωπίσουν μια ασφυκτική υπεροχή στο πολιτικό επίπεδο της «νέας» αστικής πολιτικής γραμμής του «εκσυγχρονισμού», που δεν είναι τίποτε άλλο από τη στρατηγική εμπέδωσης ενός σύγχρονου αυταρχικού κρατισμού στα πλαίσια της αστικής πολιτικής νομιμότητας και του αστικού «κράτους δικαίου».

³⁵ Για πρώτη φορά κόμμα της Δεξιάς σημείωσε μια τόσο εντυπωσιακή άνοδο στις λαϊκές συνοικίες της πρωτεύουσας, όπου η εκλογική δύναμη της Δεξιάς βρισκόταν πάντα σε πολύ χαμηλά επίπεδα. Συγκεκριμένα, στις δύο κατεχοχόν λαϊκές εκλογικές περιφέρειες, Β' Αθηνών, Β' Πειραιά, «ή Δεξιά διπλασίασε σχεδόν τη δύναμη της σε σύγκριση με τις τελευταίες προδικτατορικές εκλογές του 1964: από 26,9% που είχε ή ΕΡΕ μαζί με το κόμμα των προοδευτικών στην Β' Αθηνών έφτασε ή ΝΔ το 46,6% και από 17,2% στην Β' Πειραιώς το 39,6%» (Ε.Κ. Λογικός [Η.Νικολακόπουλος] 1985). Το γενικευμένο εκλογικό ρεύμα προς την ΝΔ ήταν όπως ειπώθηκε προηγούμενα συγκυριακό. Γι αυτό άλλωστε και 3 χρόνια αργότερα, στις εκλογές του 1977, θα πέσει κατά 10%.

³⁶ Είναι φανερό ότι οι σταθερές σχέσεις εκπροσώπησης ανάμεσα στις κοινωνικές τάξεις και στα νέα αστικά μαζικά πολιτικά κόμματα -παράλληλα με την εμπέδωση του νέου μεταπολιτευτικού κοινοβουλευτισμού- που θα διαμορφωθούν στην αμέσως επόμενη περίοδο 74-77 και θα πάρουν το χαρακτήρα της «ταξικής πόλωσης» από το 1981 και ύστερα, δεν έχουν ακόμη εμφανιστεί. Για την Νέα Δημοκρατία, οι πολυσυλλεκτικές σχέσεις εκπροσώπησης που θα διαμορφώσει στην περίοδο 1974-77, σε αντίθεση με τα ρευστά χαρακτηριστικά της «στιγματίας» (και κατεχοχόν πολυσυλλεκτικής) εκπροσώπησης των εκλογών του 1974, θα είναι πιο σταθερές, γεγονός που σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στην νέα φυσιογνωμία του κόμματος (επαγγελία «κράτους δικαίου», εξευρωπαϊσμού, μαζικές οργανώσεις κλπ.).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αβέρωφ Ευάγγελος, (1979). Συνέντευξη στο περιοδικό Επίκαιρα, τεύχος 562, 10-16 Μαΐου.
- Αναστασιάδης Γιώργος, (1985). «Τεκμήρια για τον ιδιόμορφο χαρακτήρα της "δημοκρατικής τομής"» (23/24 Ιουλίου 1974), Αντί, τεύχος 296.
- Από το ΠΑΚ στο ΠΑΣΟΚ, (1976). «Κείμενα», εκδ. Λαδιάς, Αθήνα.
- Αυτόνομη πρωτοβουλία πολιτών, (1983). «Νοέμβριος 1973: ο αγώνας συνεχίζεται. Χρονικό και ντοκουμέντα από τους αγώνες του λαού μας. Διχτατορία-Μεταπολίτευση», Αθήνα.
- Βεγλερής Φαίδων, (1975). «Υπόμνημα για ένα σύνταγμα του ελληνικού λαού», εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα.
- Γουντχάουζ Κρις, (1982). «Καραμανλής, ο Ανορθωτής της Ελληνικής Δημοκρατίας», εκδ. Μορφωτική Εστία, Αθήνα.
(1985). «Το τίμημα της Ελευθερίας», από το βιβλίο: «Η άνοδος και η πτώση των Ελλήνων συνταγματάρχων», Καθημερινή 17-18/11/1985.
- Γρηγοριάδης Σόλων, (1975). «Ιστορία της δικτατορίας 1967-1974», 3 τόμοι, εκδ. Κ. Καπόπουλος, Αθήνα.
- Δίκες, Πρακτικά, (1975). Δίκη πρωταίτιων 21ης Απριλίου 1967, τόμοι 14, Αθήνα. Δίκη Πολυτεχνείου, τόμοι 15, Αθήνα.
- Ε.Κ. Λογικός [Η.Νικολακόπουλος], (1985). «Κάλπη είναι και γυρίζει», Αντί, τεύχος 291.
- ΕΚΚΕ, (1974). «Βασικά πολιτικά κείμενα» (1970-1974).
- «Ζητήματα τον ελληνικού κομμουνιστικού κινήματος», (1974). Συλλογικό κείμενο της κομματικής οργάνωσης Παρισίου του ΚΚΕεσ., που συζητήθηκε από τον Δεκέμβριο του 1973 μέχρι τον Μάρτη του 1974. Τετράδια του Αγώνα, ν.Ι.
- ΚΟΜΕΠ, (1973), έκδοση του ΚΚΕεσ.
- ΚΚΕ, (1978). «Θέσεις για το 10ο Συνέδριο».
- Λαζαρίδης Χρύσανθος, (1978). «Νοέμβρης '78: Ξεχασμένες ιστορίες για ένα επίκαιρο παραμύθι», Αγώνας 4, (περιοδικό της Β' Πανελλαδικής).
- Λιβαδάς Σ. - Μπαλτάς Α. - Προκόβας Γ., (1983). «Το Πολυτεχνείο μέσα από κείμενα της εποχής του». Δεκαπενθήμερος Πολίτης, τεύχος 2, 19/11/1983.
- Μαρκεζίνης Σπύρος, (1979). «Αναμνήσεις 1972-1974», εκδ. Σπ. Μαρκεζίνης, Αθήνα.
- Μασσίπ Ροζέ, (1982). «Καραμανλής, ο Έλληνας που ξεχώρισε», εκδ. Ι. Σιδέρης, Αθήνα.
- Μαυριάς Κ. - Παντελής Α., (1981). «Συνταγματικά κείμενα», εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή.
- Νικολινάκος Μάριος, (1975). «Αντίσταση και Αντιπολίτευση (1967-1974)», εκδ. Ολκός, Αθήνα.
- Ξανθόπουλος-Παλαμάς, (1979). «Διπλωματικό τρίπτυχο». Μέρος 3ο, κεφ. 1ο: «Ιούλιος 1974». Εκδόσεις των Φίλων, Αθήνα.
- Παπανδρέου Βάσω, (1975). «Απόψεις πάνω στην «επαναστατική θεωρία» του Μ. Νικολινάκου», Αντί, τεύχος 12, Ιανουάριος 1975.
- Πασχάλης Μ. (1971). «Για την αντίσταση». Συλλογή άρθρων που δημοσιεύτηκαν στο περιοδικό «Πορεία» του Παρισίου, εκδ.: τα τετράδια του Ρήγα 9, Malmö, Λευκωσία.
- Ράλλης Γεώργιος, (1973). «Συμμετοχή, ή Αποχή», εφημερίδα Βραδυνή, 13/11/73.
- Χαραλάμπης Δημήτρης, (1985). «Στρατός και πολιτική εξουσία. Η δομή της εξουσίας στην μετεμφυλιακή Ελλάδα», εκδ. Εξάντας, Αθήνα.
- Ψυρούκης Νίκος, (1983). «Ιστορία της σύγχρονης Ελλάδας», τόμος Δ' (1967-1974), εκδ. Επικαιρότητα, Αθήνα.
- Ψυχάρης Π. Σταύρος, (1975). «Τα παρασκήνια της αλλαγής», εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα.
(1976). «70 κρίσιμες μέρες», εκδ. Παπαζήσης, Αθήνα.